

Archeologienota

Gent, Sint-Elisabethbegijnhof

Verslag van Resultaten

Titel

Archeologienota Gent, Sint-Elisabethbegijnhof: Verslag van Resultaten

Auteur(s)

Liedewij Elsen & David Demoen

Erkende archeoloog

Robrecht Vanoverbeke, OE/ERK/Archeoloog/2015/00022

BAAC-Projectnummer

2017-0526

Plaats en datum

Gent, 15 mei 2017

Reeks en nummer

BAAC Vlaanderen Rapport 488

ISSN 2033-6896

Wettelijk depot

Koninklijke Bibliotheek van België

Foto voorpagina: Historische foto met zicht op het Convent ter Velde en het Nieuw Convent, s.d..
Gedigitaliseerd archief van Stadsarchief Gent, Zwarte Doos, beschikbaar gesteld via de online
Beeldbank, SMCMS_F0_0256.

© BAAC Vlaanderen bvba. Niets uit deze uitgave mag zonder bronvermelding worden verveelvoudigd,
opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige
wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door print-outs, kopieën, of op welke andere manier dan ook.

Inhoud

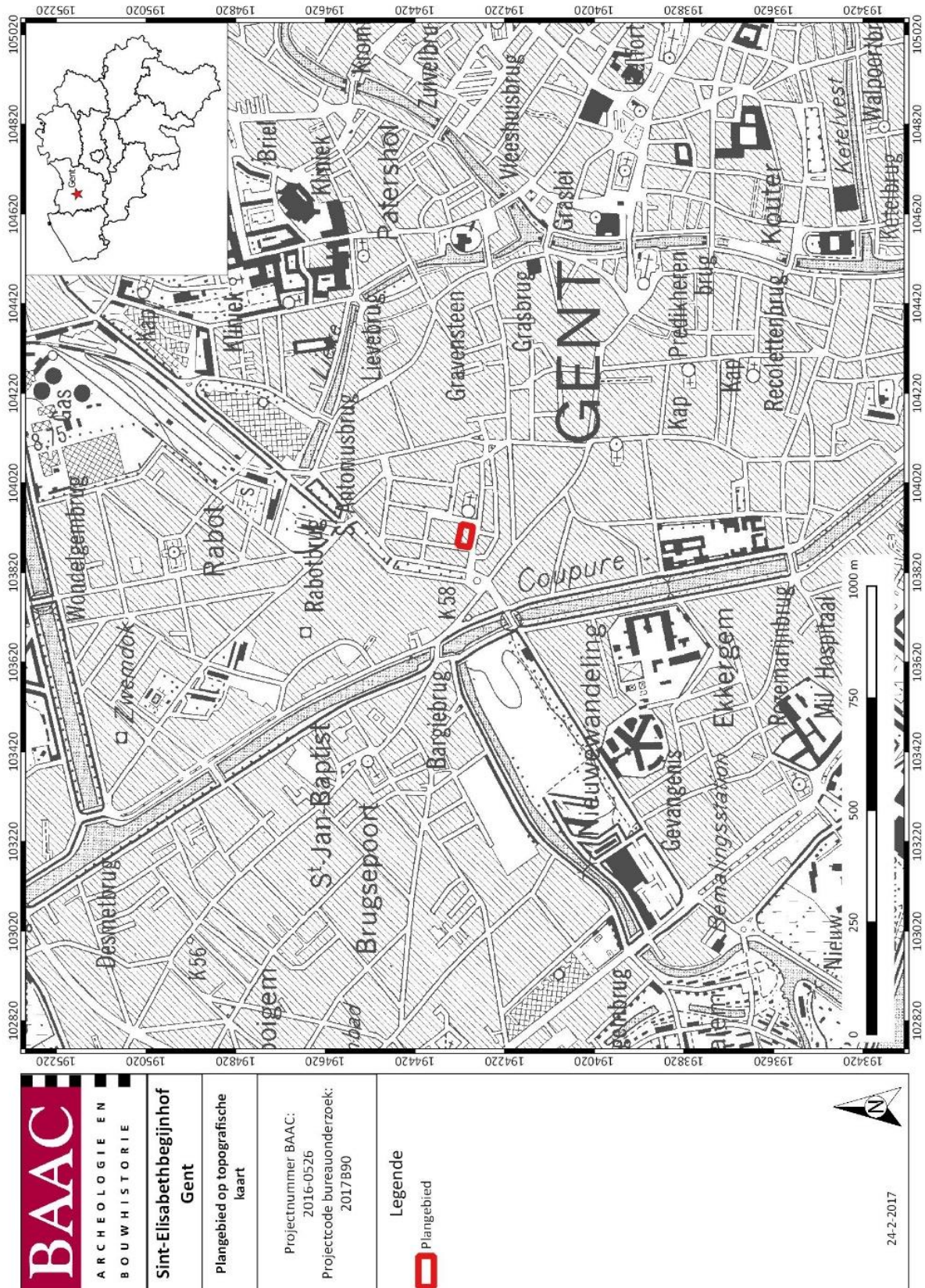
1	Bureauonderzoek	1
1.1	Beschrijvend gedeelte	1
1.1.1	Administratieve gegevens	1
1.1.2	Juridisch kader en onderzoekstraject	4
1.1.3	Aanleiding	4
1.1.4	Geplande werken en bodemingrepen	5
1.1.5	Gekende ondergrondse structuren	8
1.1.6	Randvoorwaarden	8
1.2	Werkwijze en strategie	10
1.2.1	Onderzoeksvragen	10
1.2.2	Heuristiek	10
1.3	Assessmentrapport	13
1.3.1	Landschappelijk kader	13
1.3.2	Historisch kader	27
1.3.3	Archeologisch kader	56
1.3.4	Terreinbezoek	60
1.4	Besluit	64
1.4.1	Datering en interpretatie	64
1.4.2	Archeologische verwachting	65
1.4.3	Potentieel op kennisvermeerdering	65
1.4.4	Afweging noodzaak verder vooronderzoek	67
1.5	Samenvatting	69
2	Lijst met figuren	70
3	Lijst met tabellen	71
4	Plannenlijst	72
5	Bibliografie	74
6	Bijlagen	76
6.1	Plannen huidige toestand en toekomstige toestand	76
6.1.1	Begijnhof Gent – Hippoliet Lammensstraat – Bestaande toestand grondplannen	76
6.1.2	Begijnhof Gent – Hippoliet Lammensstraat – Bestaande toestand gevels	76
6.1.3	Begijnhof Gent – Hippoliet Lammensstraat – Grondplannen -1	76
6.1.4	Begijnhof Gent – Hippoliet Lammensstraat – Grondplannen +0	76

1 Bureauonderzoek

1.1 Beschrijvend gedeelte

1.1.1 Administratieve gegevens

Naam site:	Gent, Sint-Elisabethbegijnhof		
Ligging:	Begijnhofdries 25-32, Edmond Boonenstraat 2-6, Hippoliet Lammensstraat 2-4, Gent, Oost-Vlaanderen		
Kadaster:	Gent, Afdeling GENT 15, Sectie F, Perceelnummers 2653A, 2650A, 2650C, 2650D		
Lambertcoördinaten (EPSG:31370):	Noordwest:	x: 103881,38	y: 194326,11
	Noordoost:	x: 103927,75	y: 194316,01
	Zuidwest:	x: 103920,98	y: 194290,85
	Zuidoost:	x: 103876,60	y: 194300,05
Projectcode BAAC Vlaanderen bvba:	2017-0526		
Projectcode bureauonderzoek:	2017B90		
Betrokken actoren:	Liedewij Elsen, veldwerkleider; David Demoen, archeoloog		
Betrokken derden:	Niet van toepassing		

Figuur 1: Plangebied op de topografische kaart.1

¹ AGIV 2017a

Figuur 2: Plangebied op de kadasterkaart (GRB).²

² AGIV 2017b

1.1.2 Juridisch kader en onderzoekstraject

In het kader van het Onroerenderfgoeddecreet (decreet van de Vlaamse Regering 12 juli 2013) en het Onroerenderfgoedbesluit van de Vlaamse Regering van 16 mei 2014, is de eigenaar en gebruiker van gronden waarop zich archeologische waarden bevinden, verplicht deze waarden te behoeden en beschermen voor beschadiging en vernieling. Dit kan door behoud *in situ*, als de waarden ingepast kunnen worden in de plannen, of *ex situ*, wanneer de waarden onomkeerbaar vernietigd worden. Het doel van de archeologienota is dat er mogelijkheden gezocht worden om *in situ* behoud te bewerkstelligen of, indien dit niet kan, het formuleren van maatregelen voor vervolgonderzoek waarbij het erfgoed *ex situ* wordt behouden.

Om vast te stellen of bij werkzaamheden archeologische waarden zullen worden vernietigd, is een archeologisch (voor)onderzoek nodig. In eerste instantie wordt een **bureauonderzoek** uitgevoerd. Op basis van bekende gegevens van bodemkaarten, uit cartografische en andere historische bronnen en eventueel voorgaand onderzoek in de directe omgeving van het plangebied wordt een inschatting gemaakt van het archeologisch potentieel van het plangebied. Indien uit deze desktopanalyse blijkt dat er een kans is op het aantreffen van archeologische waarden binnen het plangebied, kan het aangewezen zijn de gaafheid van het bodemprofiel en de aanwezigheid van archeologische indicatoren te onderzoeken middels een landschappelijk bodemonderzoek, een veldkartering en/of een geofysisch onderzoek. Deze onderzoeken maken alle deel uit van het **vooronderzoek zonder ingreep in de bodem**. Indien op basis van de resultaten van alle nodige facetten van het vooronderzoek zonder ingreep in de bodem niet voldoende informatie verzameld kan worden om een onderbouwde uitspraak te doen aangaande de beslissing tot behoud *in situ*, vrijgave of opgraving van het terrein, én de mogelijke aanwezige archeologica wordt bedreigd door de toekomstige ingrepen, dient in een volgende fase een vooronderzoek met ingreep in de bodem worden uitgevoerd.

Het doel van het eventueel **vooronderzoek met ingreep in de bodem** is een archeologische evaluatie van het terrein. Dit houdt in dat het archeologisch erfgoed opgespoord, geregistreerd, gedetermineerd en gewaardeerd wordt en dat de potentiële impact van de geplande werken op de archeologische resten wordt bepaald. De hiervoor aangewezen methoden zijn archeologische boringen, proefputten en/of proefsleuven. Onderdeel van de evaluatie is dat er mogelijkheden gezocht worden om een eventuele site *in situ* te behouden of, indien dit niet kan, het opstellen van een programma van maatregelen voor vervolgonderzoek (ruimtelijke afbakening, diepteligging, strategie, doorlooptijd, te voorziene natuurwetenschappelijke onderzoeken en conservatietechnieken, voorstel onderzoeksvragen) in de vorm van een opgraving.

1.1.3 Aanleiding

Naar aanleiding van een stedenbouwkundige aanvraag heeft BAAC Vlaanderen bvba een archeologienota opgemaakt. Op de terreinen in het Sint-Elisabethbegijnhof te Gent zal door de initiatiefnemer een renovatie gerealiseerd worden. De geplande werken impliceren aanzienlijke bodemingrepen: waaronder de realisatie van regen- en septische putten, nieuwe nutsleidingen, nieuwe vloerplaten en funderingen voor fietsenbergingen en de vernieuwing van de vloerbedekkingen in de woningen. De geplande ingrepen betekenen qua omvang een directe bedreiging voor potentieel aanwezig archeologisch erfgoed. Eens het archeologisch bodemarchief aangetast of vernield wordt, betekent dit een onomkeerbaar informatieverlies.

De totale oppervlakte van het plangebied Gent, Sint-Elisabethbegijnhof bedraagt ca. 1.270 m², waarbinnen het oppervlak gedeeltelijk wordt vergraven. Het plangebied valt buiten een beschermde archeologische site, maar ligt wel in binnen archeologisch vastgestelde zone (Historische Stadskern

van Gent)³ en komt niet voor op de kaart met gebieden waar geen archeologische waarden (meer) te verwachten zijn (GGA, gebieden geen archeologie, geraadpleegd op 24/02/2017).⁴

Zoels hoger reeds vermeld is het plangebied gelegen binnen het Sint-Elisabethbegijnhof van Gent. Het gehele Sint-Elisabethbegijnhof werd in 1956 als landschap beschermd en de Sint-Elisabethkerk, gelegen in de directe omgeving van het plangebied, werd in 1943 als monument beschermd. In 1994 werd de begijnhof-site eveneens als stadsgezicht beschermd met verschillende als monument beschermde conventen. Zo zijn het Convent ter Velde en het Nieuw Convent, beide onderwerp van deze archeologienota, beschermd als monument sinds 1996. Vanwege de gedeeltelijke vermindering van de begijnhofsite door ontmanteling in het verleden, werd dit begijnhof niet opgenomen in de Unesco Werelderfgoedlijst van 1998.

Aangezien het plangebied binnen een vastgestelde archeologische zone is gesitueerd, de totale oppervlakte van de kadastrale percelen waarop de vergunning betrekking heeft 300 m² of meer bedraagt en de ingreep minstens 100 m² bedraagt, is volgens het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013 een archeologienota vereist. Deze bekrachtigde archeologienota wordt bij de stedenbouwkundige aanvraag gevoegd.

1.1.4 Geplande werken en bodemingrepen

Binnen de in te dienen stedenbouwkundige vergunning is sprake van het verbouwen van twee historische panden naar één meergezinswoning met vier woonentiteiten. Werken in het kader van deze verbouwingen kunnen een bedreiging vormen voor de in het plangebied aanwezige archeologische waarden. De aard en omvang van de ingrepen worden daarom hieronder beschreven.

De verschillende verstoringen die binnen het plangebied zullen plaatsvinden zijn: de plaatsing van verschillende regen- en septische putten, de aanleg van nieuwe nutsleidingen en de installatie van vloerplaten in functie van nieuwe fietsenbergingen. Ten slotte zullen ook binnen de bestaande en te renoveren panden de vloeren verwijderd en vervangen worden. Al deze verstoringen worden weergegeven op Figuur 3.

Van deze ingrepen kan gezegd worden dat de regen- en de septische putten veruit voor de grootste verstoring van de bodem zullen zorgen. Concreet gaat het om vijf septische putten en zes regenwaterputten. De locatie van deze water- en septische putten is aangeduid op het plan in Bijlage 8.1.3. 'Begijnhof Gent – Hippoliet Lammensstraat – Grondplan -1' en Figuur 3. Volgens deze plannen hebben deze regenputten een doorsnede van 130 cm, 150 cm of 170 cm tot 175 cm en een gelijke diepte. De bodem zal zo op deze plaatsen tot soms 175 cm diep vergraven worden.

Voor de septische putten kunnen de afmetingen nog licht afwijken, maar zijn deze doorgaans 130 cm x 75 cm x 130 cm. (lengte-breedte-diepte).

Tussen de verschillende putten en de kamers zullen eveneens diverse nutsleidingen worden aangelegd. Het tracé van de leidingen werd aangeduid op het plan in Bijlage 8.1.3. 'Begijnhof Gent – Hippoliet Lammensstraat – Grondplan -1' en Figuur 3. Het gros van deze leidingen heeft een doorsnede van 11 cm. Hoewel deze leidingen een relatief groot netwerk lijken te vormen, zal de verstoring tot een minimum herleid worden door de aanleg met een doelgerichte minigraver met een smalle sleuvenbak van ca. 20cm.

Voor de twee nieuwe fietsenbergingen zullen twee vloerplaten gelegd worden. Deze hebben een oppervlakte van 4,89 m² (380 cm x 150 cm) en 7,87 m² (350 cm x 230 cm). Voor deze vloerplaten wordt 25 cm onder het maaiveld afgegraven, de funderingsstroken worden 30cm breed en tot 75 cm onder

³ AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2017

⁴ AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2016

het maaiveld uitgegraven. Deze fietsenbergingen situeren zich enerzijds centraal in het plangebied, tussen de twee gebouwen en anderzijds aan de rand van het plangebied, in het oosten.⁵ De fietsenbergingen zijn aangeduid op Bijlage 8.1.4. 'Begijnhof Gent – Hippoliet Lammensstraat – Grondplan +0' en Figuur 3.

Tot slot zullen de huidige vloerbedekkingen in de bestaande woningen verwijderd worden. Voor de aanleg van nieuwe vloeren zal de bodem 20 cm ontgraven worden, wat opnieuw een beperkte verstoring van de bodem zal betekenen. Ter hoogte van de kelder van het Convent Ter Velde zal de houten planken vloer bewaard worden en is er geen sprake van afgravingen (zie Figuur 3 en Figuur 5 en Bijlage 8.1.4. 'Begijnhof Gent – Hippoliet Lammensstraat – Grondplan +0').

Plannen van de gevelopstanden en de grondplannen van de kelderverdieping (-1) en de gelijkvloerse verdieping (+0) worden weergegeven in de bijlages achteraan.

⁵ Zichtbaar op de plannen aangebracht door de initiatiefnemer

Figuur 3: Kadasterkaart met aanduiding van het plangebied en de geplande bodemingrepen.⁶

⁶ Met plannen aangebracht door de initiatiefnemer als onderlaag.

1.1.5 Gekende ondergrondse structuren

Binnen het plangebied in het Sint-Elisabethbegijnhof zijn enkele ondergrondse structuren gekend. Beide te renoveren gebouwen hebben een kern die teruggaat tot de tweede helft van de 17de eeuw, mogelijk eerder. Deze woningen zijn voorzien van verschillende kelderruimtes. Deze kelderruimtes staan aangeduid in het blauw op Figuur 5 en op het plan in Bijlage 8.1.3. 'Begijnhof Gent – Hippoliet Lammensstraat – Grondplan -1'.

Het Convent Ter Velde, gelegen aan de Begijnhofdries en de Edmond Boonenstraat, telt één bestaande kelder met een oppervlakte van 45,95 m² en is 2,51 m onder de huidige vloerplas gelegen. Het Nieuw Convent, ter hoogte van de Edmond Boonenstraat en de Hippoliet Lammensstraat, telt drie kelders van verschillende afmetingen. De meest oostelijk gesitueerde kelderverdieping bestaat uit twee delen die met elkaar worden verbonden door middel van een doorgang. De totale oppervlakte van deze kelder is 66,4 m². Het ene deel ligt 2,18 m onder de vloerplas, het rechterdeel van de kelder ligt iets hoger, namelijk 1,68 m onder de vloerplas. Een tweede kelder binnen deze woning situeert zich meer naar het westen, heeft een oppervlakte van 13,74 m² en ligt 1,54 m onder de vloerplas. De derde kelderverdieping is gelegen aan de kant van de Edmond Boonenstraat. Deze kelder heeft een oppervlakte van 13,82 m² en ligt 1,85 m onder de vloerplas.

Figuur 4: Detail van de gekende ondergrondse structuren binnen het plangebied: kelderverdiepingen van het Nieuw Convent.⁷

Overige 'verstoringen' binnen het plangebied zijn niet gekend. Figuur 5 geeft de locatie van de gekende ondergrondse structuren (kelders) weer binnen het plangebied.

1.1.6 Randvoorwaarden

Niet van toepassing.

⁷ Plannen aangebracht door de initiatiefnemer.

Figuur 5: De gekende ondergrondse structuren binnen het plangebied, geplote op het GRB, werden aangeduid in het blauw.⁸

⁸ AGIV 2017b

1.2 Werkwijze en strategie

Een bureauonderzoek kadert binnen een archeologisch vooronderzoek zonder ingreep in de bodem. Het archeologisch vooronderzoek zonder ingreep in de bodem bereikt het doel van archeologisch vooronderzoek zonder de mogelijk aanwezige archeologische resten wezenlijk aan te tasten. Het bureauonderzoek bereikt het doel van archeologisch vooronderzoek zonder ingreep in de bodem door de studie van gekende of ontsloten informatiebronnen.

1.2.1 Onderzoeksvragen

Volgende onderzoeksvragen zullen in dit bureauonderzoek behandeld worden:

- Wat zijn de gekende archeologische en historische gegevens en welke aanwijzingen bevatten de bestaande bronnen over het archeologische potentieel van het terrein?
- Wanneer werd onderzoeksterrein, gelegen is het centrum van een historische stad, voor het eerst bebouwd, hoe evolueerde deze bebouwing en in welke mate zorgde deze bebouwing voor versterking van het bodemarchief?
- Wat is de impact van de geplande werken?
- Is er via archeologisch onderzoek of waarnemingen op aanpalende of nabijgelegen percelen reeds info beschikbaar over de dikte en de opbouw van het aanwezige bodemarchief?
- Zijn er archeologische waarden aanwezig binnen het onderzoeksterrein?

Indien er archeologische waarden aanwezig zijn binnen het onderzoeksterrein:

- Wat is de aard van deze waarden?
- Wat is de bewaringstoestand van deze waarden?
- Betreft het behoudenswaardige archeologische waarden?
- Wat is de relatie tussen deze waarden en de stedelijke omgeving?
- Kunnen deze waarden een aanvulling betekenen over de vergaarde historische kennis voor het onderzoeksterrein en voor zijn ruimere omgeving?
- Wat is de impact van de geplande bodemingrepen op deze waarden?

1.2.2 Heuristiek

Het doel van het bureauonderzoek is de formulering van een archeologische verwachting van de onderzoekslocatie. Deze verwachting wordt opgesteld op basis van gekende landschappelijke, geologische, archeologische, historische en geografische bronnen.

Een eerste stap bij het formuleren van een archeologische verwachting voor de onderzoekslocatie is deze te situeren binnen een breder landschappelijk kader. Hierbij wordt beroep gedaan op de gekende geografische en geologische bronnen en kaarten.

Administratieve en geografische kaarten:

- GRB/kadasterkaart
- Topografische kaart
- Kaart van het Digitaal Hoogtemodel van Vlaanderen
- Tertiairgeologische kaart
- Quartairgeologische kaart (schaal 1:200.000 en 1:50.000)
- Bodemkaart
- Bodemgebruikskaart

De geomorfologische kaart werd geconsulteerd binnen deze studie, maar aangezien het plangebied niet voorkwam op deze kaart, werd hier niet verder op ingegaan.⁹

De basis van de desktopstudie bestaat verder uit een historische studie van de onderzoekslocatie en zijn directe omgeving. Hierbij wordt de gekende archeologische en historische vakliteratuur over de onmiddellijke omgeving van het plangebied geconsulteerd. Aangezien het plangebied zich in een stadscontext situeert, zijn een relatief grote hoeveelheid literaire en visuele bronnen raadpleegbaar. Er wordt algemene en historische literatuur over Gent geraadpleegd, waarbij specifiek het plangebied aan bod komt. Zo is het mogelijk tendensen in de geschiedenis van Gent te achterhalen en hun impact op de ontwikkeling van het plangebied. De online fotodatabank van het KIK (Balat, Kikirpa)¹⁰, de Beeldbank van de stad Gent en de website van Delcampe met verzamelingen van postkaarten¹¹ verschaffen historisch fotomateriaal van het plangebied. Verder wordt ook het archief van het kadaster voor de stad Gent geraadpleegd in het gewestelijk kadaster van Oost-Vlaanderen, te Gent.

Een bijkomende belangrijke bron van informatie is het historisch kaartmateriaal. Op basis van deze oude kaarten kan een beeld worden gegeven van de evolutie van de bebouwing in het plangebied door de eeuwen heen, maar met dien verstande dat de draad slechts kan opgepikt worden vanaf het moment dat de eerste kaarten voor het gebied verschenen. Bovendien is de afwezigheid van bebouwing op deze kaarten geen garantie dat er niets geweest is. In de beginperiode van de cartografie werden voornamelijk grotere nederzettingen en belangrijke bouwwerken zoals stadsomwallingen, kerken, kloosters en kastelen weergegeven en was er geen of weinig aandacht voor de burgerlijke architectuur. Het was vaak niet de bedoeling om de huizen in detail of juist weer te geven. Pas vanaf de 19^e eeuw verschijnen de eerste gedetailleerde kadasterkaarten.¹² Er werd voor het historisch onderzoek voor geopteerd niet al de klassiek gekende historische kaarten weer te geven. Deze werden steeds geraadpleegd, maar indien de extra kenniswinst niet voldoende groot was, werd deze niet weergegeven. Wel werd ervoor gekozen enkel die specifieke historische kaarten weer te geven die extra informatie over het plangebied konden verschaffen.

Volgende historische kaarten werden opgezocht, geanalyseerd en weergegeven:

- Hoofdkarta van Gent, Jacob van Deventer (1559)

⁹ DE MOOR & MOSTAERT 1993

¹⁰ Anon 2017

¹¹ DELCAMPE Luxemburg SA 2017

¹² CARTESIUS 2017

- Henricus Hondius (Sanderus) (1641)
- Jacob Harrewijn (Fricx) (1708-1712)
- Isaac Basire (1708)
- Primitief kadasterplan (1830-1835)
- Ferrariskaart (1771-1778)
- Brunon J. Saurel (1841)

De CAI-kaart wordt weergegeven met het grootschalig referentiebestand als onderkaart. De onmiddellijke omgeving rondom wordt op de Ferraris-, Atlas der Buurtwegen, Popp- en Vandermaelenkaart besproken. De beschrijving gebeurde onder meer op basis van de legende uit *België in kaart*.¹³ Indien er een bijzondere locatie op te merken is, wordt deze, indien mogelijk, vernoemd bij naam en uitgebreider beschreven. De historische en archeologische kaarten worden gebruikt om een historisch-archeologische interpretatie van de locatie te bekomen.

Er werden geen externe specialisten betrokken bij dit onderzoek. De Archeologische dienst van de Stad Gent werd betrokken in het onderzoekstraject. Een conceptversie van deze archeologienota werd hen voorgelegd.

¹³ BEYAERT e.a. 2006

1.3 Assessmentrapport

In dit hoofdstuk wordt een overzicht gegeven van de beschikbare kennis inzake bodemkunde, geomorfologie, historie, cartografie en archeologie met betrekking tot het plangebied en omgeving. Deze informatie vormt de basis voor de archeologische verwachting van het onderzoeksgebied.

1.3.1 Landschappelijk kader

Hieronder volgt een overzicht van het grondgebruik en de aardkundige, hydrografische en fysisch-geografische gegevens van het plangebied.

TOPOGRAFISCHE SITUERING

De exacte locatie van het plangebied is weergegeven op Figuur 1 en Figuur 2. Het Sint-Elisabethbegijnhof werd opgetrokken in het Broek, een moerassig stuk braakland gelegen tussen het historische Prinsenhof en het aangegraven Lievekanaal. Het stedelijk en ingesloten geheel situeert zich in het noordwesten van de stadskern van Gent, in de buurt van de wijk het Rabot, tussen de Burgstraat en de Begijnhoflaan. Het terrein werd voor de oprichting van het begijnhof omgeven door een gracht en ligt in de onmiddellijke omgeving van waterloop de Leie.

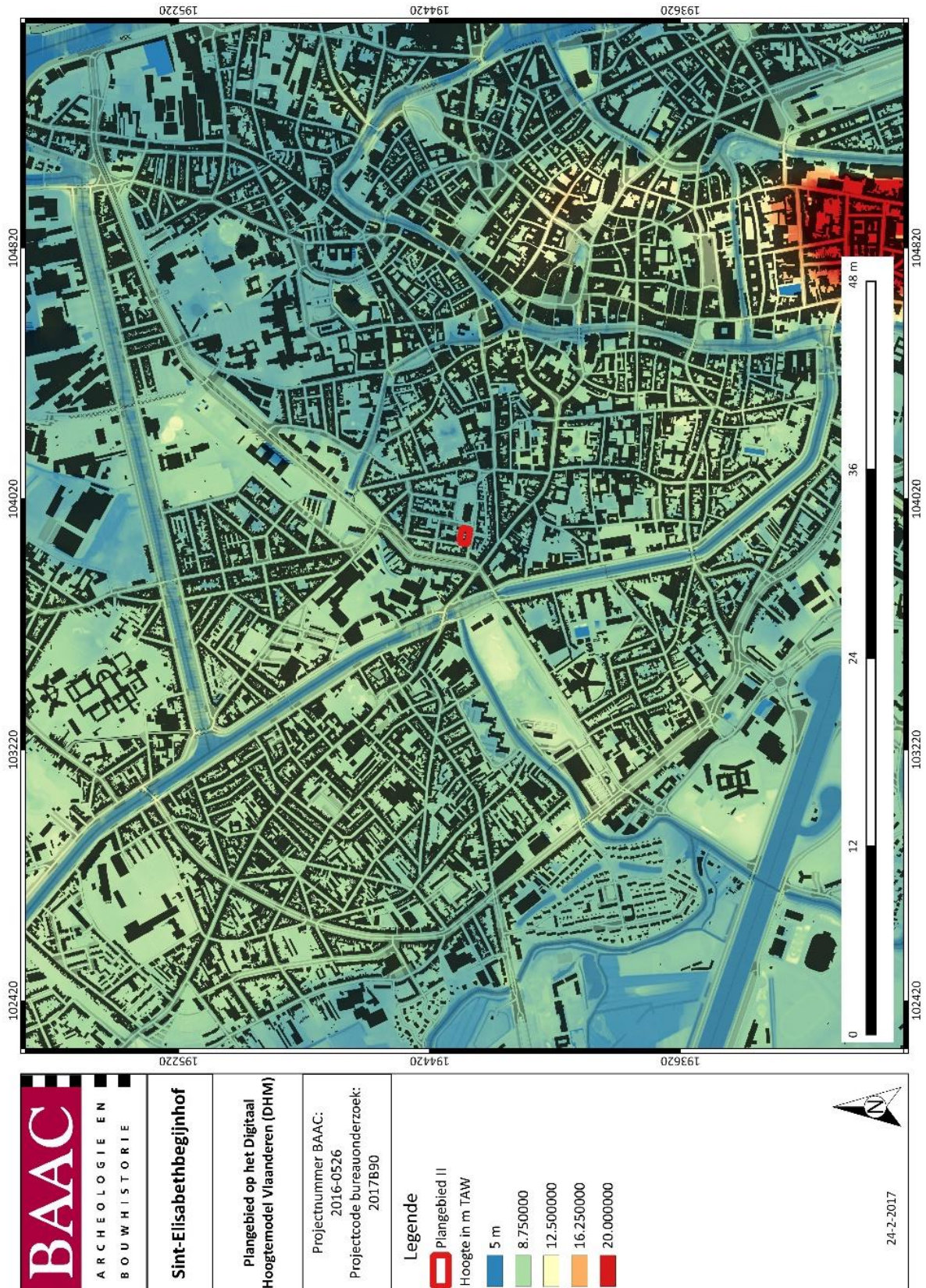
Het begijnhof is opgebouwd rond de groene Begijnhofdries die zich van oost naar west over het begijnhof uitstrekt. Het begijnhof is in grote lijnen op te delen in drie grote straten die van noord naar zuid lopen en drie grote straten die hier loodrecht op staan. Het plangebied bevindt zich op enkele percelen (Afdeling 15, sectie F, perceelsnummers 2653 A, 2650 A, 2650D en 2650 C) ter hoogte van de kruispunten van de Edmond Boonenstraat met enerzijds de Hippoliet Lammensstraat en anderzijds de Begijnhofdries. Het plangebied heeft een oppervlakte van circa 1269 m² waarvan het overgrote deel is bebouwd. De overige ruimte van de percelen is steeds bestemd geweest als tuin, zoals dit ook vandaag nog het geval is. De site heeft zijn historisch karakter in grote mate weten te behouden tot de tweede helft van de 19de eeuw. In deze periode leidden verschillende ingrepen tot het doorbreken van het gesloten karakter van het begijnhof. De straten werden verbreed en recente bebouwing ging concurreren met de historische bebouwing van het begijnhof.

De omgeving rondom het plangebied bevindt zich volgens het Digitaal Hoogtemodel van Vlaanderen (DHM) tussen 5 m en 8,75 m + TAW. Op Figuur 6 is ten zuidoosten van het plangebied een duidelijke verheving in het landschap (rode kleur) zichtbaar. Deze hoger gelegen zone komt overeen met de dekzandrug van de Zandberg en de Kouter. Deze dekzandrug, die bewaard is gebleven in de straatnaam Zandberg, is ontstaan uit eolische afzettingen van hoofdzakelijk oudere rivierafzettingen, vermoedelijk in de laatglaciale periode te situeren. Vaak vormen deze dekzandruggen zwak uitgesproken bulten in het landschap die door de mens ingericht werden als kouter.¹⁴ Zoals bij het historisch onderzoek zal blijken speelde de Zandberg een belangrijke rol in de vroege ontwikkeling van de stad Gent.¹⁵

Gezien het plangebied met zijn ruime omgeving is gelegen in een behoorlijk gelijkmatig, vlak gebied, afgezien van de duidelijke verheving van de Zandberg en de Kouter, is het hoogteprofiel en het hoogteverloop hier niet weergegeven. Dit zou weinig extra informatie verschaffen in het geval van deze casus.

¹⁴ Gelaude, 2010, p. 2.

¹⁵ Gelaude, 2010, p. 4.

Figuur 6: Plangebied op het Digitaal Hoogtemodel van Vlaanderen (DHM).¹⁶

¹⁶ AGIV 2017c

LANDSCHAPPELIJKE EN HYDROGRAFISCHE SITUERING

De geomorfologische kaart was voor het plangebied niet beschikbaar. In geomorfologisch opzicht bevindt het centrum van Gent, en zo ook het plangebied, zich binnen de Noordwest-Europese laagvlakte en is het gebied gelegen in de nabijheid van de samenvloeiing van de Leie en de Schelde.¹⁷ Deze Noordwest-Europese laagvlakte is een uitgestrekt gebied met verre horisonten, een laag reliëf en een dicht net van waterlopen waarvan de belangrijkste in de Noordzee uitmonden. De twee voornaamste rivieren, de Schelde en de Leie, die in Gent samenkomen, bepalen het lage en waterrijke landschap van Zandig Vlaanderen. De riviervalleien wisselen af met zandige hoogten die zelden hoger reiken dan 15 m boven de zeespiegel. De hoogste top, met een hoogte van 29,10 m, is de Blandijnberg. Deze verheffing is een getuigenheuvel uit het tertiair, en bevindt zich op de plaats waar de Leie en Schelde elkaar het dichtst naderen.¹⁸ De gunstige situatie met leefbare hoogten dicht bij water oefende in het verleden een grote aantrekkingskracht uit op volkeren. Dat gold ook al voor de eerste bewoners, zowat 60.000 jaar geleden.¹⁹ In het sterk verstedelijkt landschap van vandaag valt er van de oorspronkelijke topografie niet veel meer te merken, hoewel toponiemen als berg, kouter of donk voor de hoogten, en meers, gracht en lei voor de laagten nog herinneren aan vroegere landschappen.^{20 21}

De vallei van de Leie en Schelde maakt deel uit van de Vlaamse Vallei (zie Figuur 7). Dit is een depressie (in feite een complex van deels bedolven thalwegen) die vanaf het Midden-Cromerien door fluviatiele processen is uitgeschuurd tot diep in het Paleogeen- en Neogeensubstraat en in de loop van het Weichseliaan opgevuld is geraakt. De dikte van dit jong-Quartaire opvulpakket kan meer dan 25 m, en plaatselijk zelfs tot 30 m bedragen. De Vlaamse Vallei vormt een lange, zandige vlakte waarvan de kern is gelegen ten noorden van Gent, tussen Maldegem en Stekene. De hoogte ligt er gemiddeld lager dan 10 m +TAW. De Vlaamse Vallei heeft oostelijke en zuidelijke uitlopers. De zuidelijke uitlopers vallen min of meer samen met de Leievallei, de Boven-Schelde en Dendervallei. De oostelijke uitlopers strekken zich uit over de as Rupel-Dijle-Demer tot in de buurt van Werchter. In vergelijking met de Scheldevallei komen in de Leievallei dikkere afzettingen over een grotere breedte voor. Het Quartaire dek is er dikker en aan de westelijke zijde ook lemiger.²²

De topografie van de Vlaamse Vallei wordt deels bepaald door tertiaire getuigenheuvels uit het Paleogeen en Neogeen, die in de ondergrond aanwezig zijn. Tevens komt op het laagterras een microreliëf voor dat is gevormd door eolische dekzanden en boreale stuifzandduinen. Daarnaast zijn lokaal ook niet-geërodeerde restanten van de verwilderde fluvioperiglaciale, pre-holocene dalbodem aanwezig in de vorm van donken. Het laagterras wordt ontwaterd door een complex van beekjes waarvan het grootste deel afwatert in de richting van de Leie of de Schelde.²³

¹⁷ Declercq & Laleman, 2010, p.21

¹⁸ Capiteyn et al, 2007, p. 6.

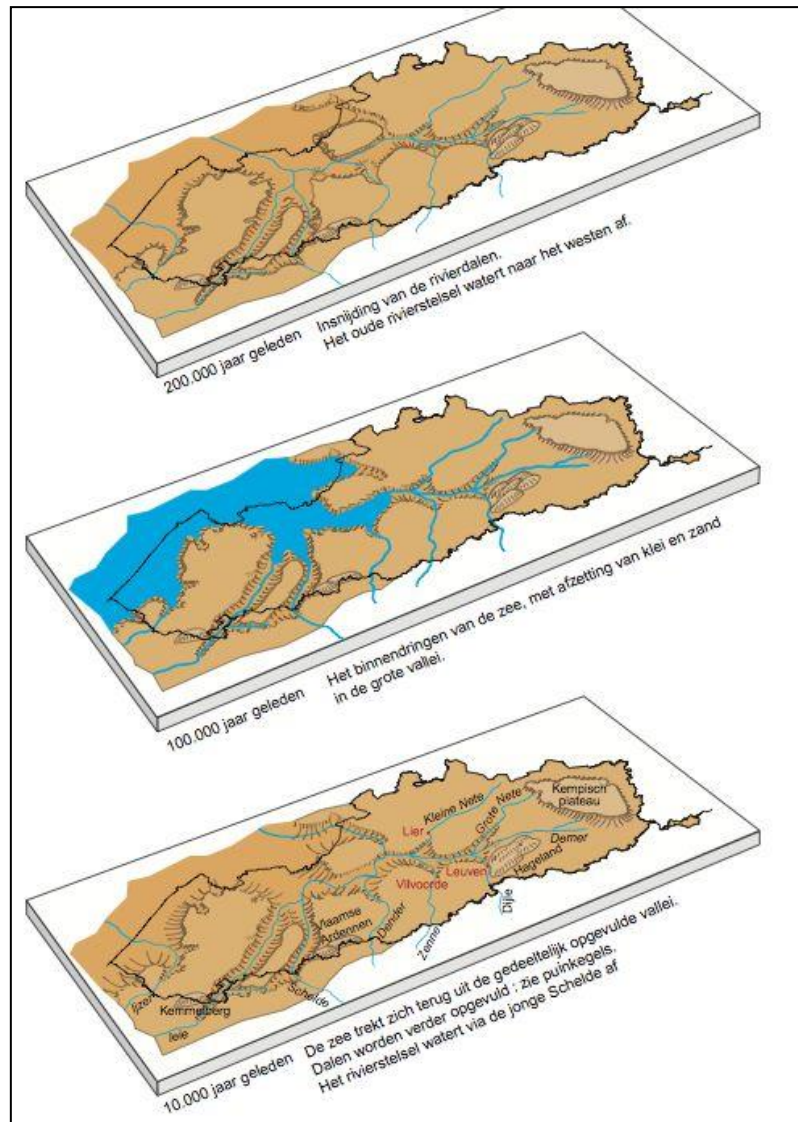
¹⁹ Declercq & Laleman, 2010, p.21

²⁰ Capiteyn et al, 2007, p. 6

²¹ Declercq & Laleman, 2010, p.21

²² BORREMANS 2015 p. 211

²³ DE MOOR G., VERMEIRE S. 1999

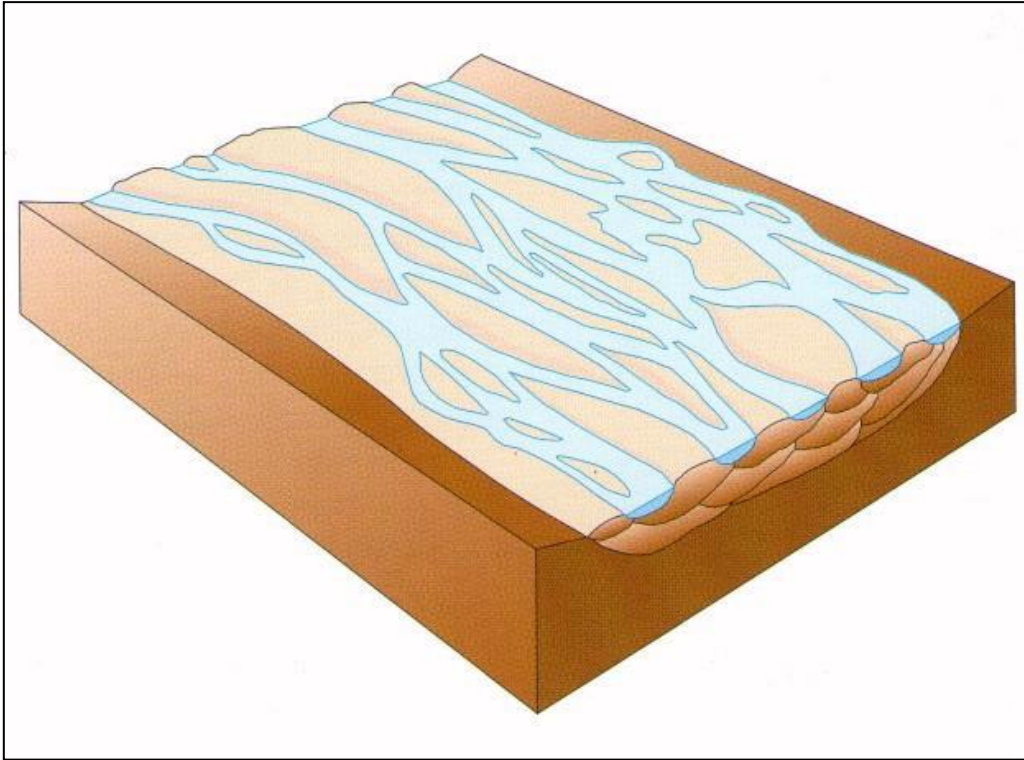
Figuur 7: De vorming van de Vlaamse Vallei in de loop van het Pleistoceen.²⁴

In het Laat-Pleistoceen (130.000-11.650 BP²⁵) werd de Vlaamse Vallei in haar definitieve vorm uitgeschuurd, tot diep in het Paleogeen- en Neogeensubstraat. Het diepste punt van deze uitschuring werd bereikt op de overgang van het Eemiaan (130.000-117.000 BP) naar het Weichseliaan (117.000 BP-11.650 BP). In deze periode waren de Leie en de Schelde meanderende rivieren met een sterk veranderende loop. De kustlijn kwam gedurende het Eemiaan ongeveer overeen met de huidige kustlijn. Tijdens het Weichseliaan werd het klimaat kouder en verkregen de rivieren als gevolg hiervan een vlechtend geulenpatroon (zie Figuur 8).²⁶

²⁴ CARTOGIS 1999

²⁵ BP = *Before Present*, waarbij het heden gelijkgesteld is met het jaar 1950 n.C.

²⁶ DE MOOR G., VERMEIRE S. 1999

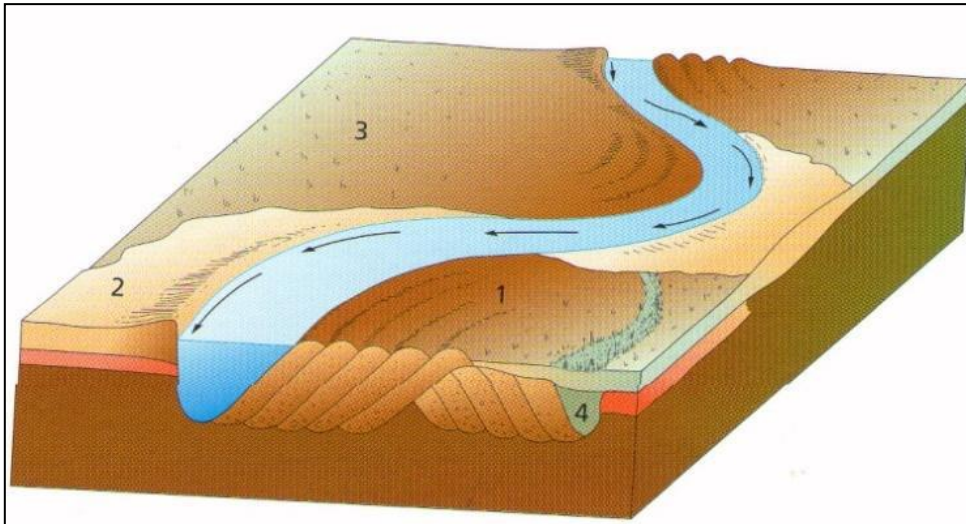
Figuur 8: Schematische voorstelling van een vlechtend geulenpatroon, zoals dit in de Vlaamse Vallei actief was in het Weichseliaan.²⁷

Tijdens het vroeg-Pleniglaciaal (117.000-76.000 BP) heerste een zeer koud en vochtig klimaat, gekenmerkt door vlechtende riviersystemen en de aanwezigheid van permafrost (permanent bevroren ondergrond). Als gevolg van dit laatste waren de insnijdingen beperkt. De beperkte vegetatie zorgde voor onvoldoende bescherming van de hellingen tegen het smeltwater dat in het voorjaar vrijkwam.²⁸ Fluvioperiglaciale accumulatie domineerde en de Vlaamse Vallei werd door geleidelijke aggradatie opgevuld met afbraakmateriaal van het Paleogeen- en Neogeensubstraat. Tijdens de lente werd door het smeltwater zand en leem afgezet over de ganse breedte van de vallei. Tijdens de daaropvolgende zomer nam het debiet af en trok het water zich terug naar het hoofdstroomgebied. In de actieve geulen werd nog steeds zand afgezet, terwijl in de depressies in de valleivlakte leem sedimenteerde. De fluvioperiglaciale afzettingen zijn opgebouwd uit materialen die onder koude condities werden aangevoerd, door regen- en smeltwater van sneeuw of bodemijs, en vertonen een uiteenlopende lithologische opbouw en duidelijke laterale facieswisselingen.²⁹

²⁷ VAN STRYDONCK e.a. 2000

²⁸ VERBRUGGEN e.a. 1991 p. 360-361

²⁹ BORREMANS 2015 p. 216-217

Figuur 9: Schematische voorstelling van een meanderend rivierenpatroon, zoals dit in de vallei van de Leie en Schelde actief is vanaf het Laatglaciaal.³⁰ 1: Kronkelwaarden (binnenkant van de rivierbocht), 2: Oeverwal (buitenkant van de rivierbocht), 3: Komgronden, 4: Oude, verlande riviermeander.

Tijdens het laat-Pleniglaciaal (76.000-14.640 BP) trad een zeer koude en droge periode op, waarbij de vegetatie zeer beperkt was en winden vat kregen op het zandoppervlak in een schaars begroeide poolwoestijn.³¹ Hierbij werden dekzandruggen afgezet die transversaal op de toen heersende noord- tot noordwestelijke winden lagen. Door superpositie ontstond een langgerekte dekzandgordel, met een steile, zuidwaarts gerichte lijzijde en een zachte noordwaarts gerichte loefzijde. Het gaat hierbij om een pakket van kalkloze, homogene en goed gesorteerde, fijne tot middelmatig fijne zanden met een dikte van 1 tot 5 m. De noordwaarts gerichte afwatering werd hierdoor afgedamd, waardoor langs de zuidrand van dekzandrug verschillende paleomeren ontstonden. Het verwilderde riviersysteem boog oostwaarts af om via het doorbraakdal van Hoboken en de Beneden-Schelde zijn weg naar de zee te zoeken.³²

Tijdens het Laat-Glaciaal (de laatste fase van het Weichseliaan, 14.640-11.650 BP) en in het Holocene (11.650 BP tot nu) verbeterde het klimaat opnieuw en verkregen de Leie en Schelde opnieuw een meanderend patroon (zie Figuur 9). Het huidige oppervlak valt dan ook grotendeels samen met dat van de laatste fluvioperiglaciale afzettingen uit het Weichseliaan. De rivieren sneden zich vanop dat niveau in, wat mede gefaciliteerd werd door de verdwijnende permafrost, waardoor een laagterras ontstond. Later werden deze Vroeg-Holocene dalen als gevolg van de stijgende zeespiegel en erosiebasis weer gedeeltelijk opgevuld met alluviale afzettingen.³³ Tijdens de koudere Dryasperiodes binnen het Laat-Glaciaal werden rivierduinen gevormd door lokale verstuiving van zanden uit de drooggevalen rivierbeddingen. Soms werden deze tijdens het Holocene nog eens lokaal herwerkt, waardoor stuifzandduinen ontstonden.³⁴

Gedurende het Holocene heeft de Leie zich als een *underfit river* ingesneden in de brede vallei. Vandaag heeft de rivier een breedte van enkele tientallen meters en slingert zij zich met grote meandervormige kronkels doorheen de valleibodem. In de loop van de tweede helft van de 19de en 20ste eeuw werd de loop van de Leie en de Schelde steeds meer rechtgetrokken in het kader van een grootschalig moderniseringsprogramma dat de waterafvoer moest verbeteren en de rivier bevaarbaar maken voor grotere schepen. Hierbij werden dijken aangelegd, oevers verstevigd en oude meanders

³⁰ VAN STRYDONCK e.a. 2000

³¹ VERBRUGGEN e.a. 1991 p. 361

³² BORREMANS 2015 p. 219

³³ DE MOOR G., VERMEIRE S. 1999

³⁴ BORREMANS 2015 p. 219

afgesneden. Als gevolg hiervan werd het historische landschapspatroon deels weggevaagd en werden veel van de oorspronkelijke gras- en meerslanden opgehoogd voor landbouw, industrie en bewoning.³⁵

PALEOGEEEN EN NEOGEEEN (TERTIAIR)

Op basis van de *Databank Ondergrond Vlaanderen*³⁶ wordt binnen het plangebied het tertiair substraat gevormd door het Lid Van Vlierzele (GeVI, zie Figuur 10). Het Lid van Vlierzele maakt onderdeel uit van de Formatie van Gent. Het gaat hierbij om een in hoofdzaak mariene formatie uit het Onder-Eoceen. Deze bestaat uit zandige en kleiige sedimenten, die in het noorden van het land rusten op siltige kleien en naar onder toe overgaan in fijne zanden. De formatie dagzoomt in het centrum van de provincies Oost- en West-Vlaanderen, alsook in West-Brabant en de provincie Antwerpen.

Het Lid Van Vlierzele bestaat over het algemeen uit groen tot grijsgroen fijn zand dat soms kleihoudend is, plaatselijk dunne zandsteenbankjes bevat en tevens glauconiet- en glimmerhoudend is.³⁷ Doordat zand het hoofdelement vormt, is het substraat in hydrogeologisch opzicht relatief goed doorlatend. De afzetting bevat over het algemeen weinig macrofossielen. Wel zijn regelmatig dunne zandbanken aanwezig die uiteenvallen in dikke pakketten. De dikte van het pakket bedraagt ter hoogte van Gent zo'n 15 à 20 m. Over het algemeen kunnen de afzettingen worden onderverdeeld in een sedimentaire groep met een meer zandig karakter (westelijke helft van het verspreidingsgebied) en een groep met een meer kleiig karakter (oostelijke helft van het verspreidingsgebied). Deze grens valt in belangrijke mate samen met het uitwigen van (of eventueel zelfs versmelten met) het onderliggende Lid van Pittem. De kleihoudende afzettingen van het Lid van Vlierzele, die bestaan uit kleihoudend zand, vallen op hun beurt uiteen in drie pakketten. Het bovenste pakket is homogeen zandig, het centrale kleihoudend en het onderste heterogeen zandig.³⁸

³⁵ DE MOOR 1997

³⁶ DOV Vlaanderen, 2016a.

³⁷ DOV Vlaanderen, 2014b.

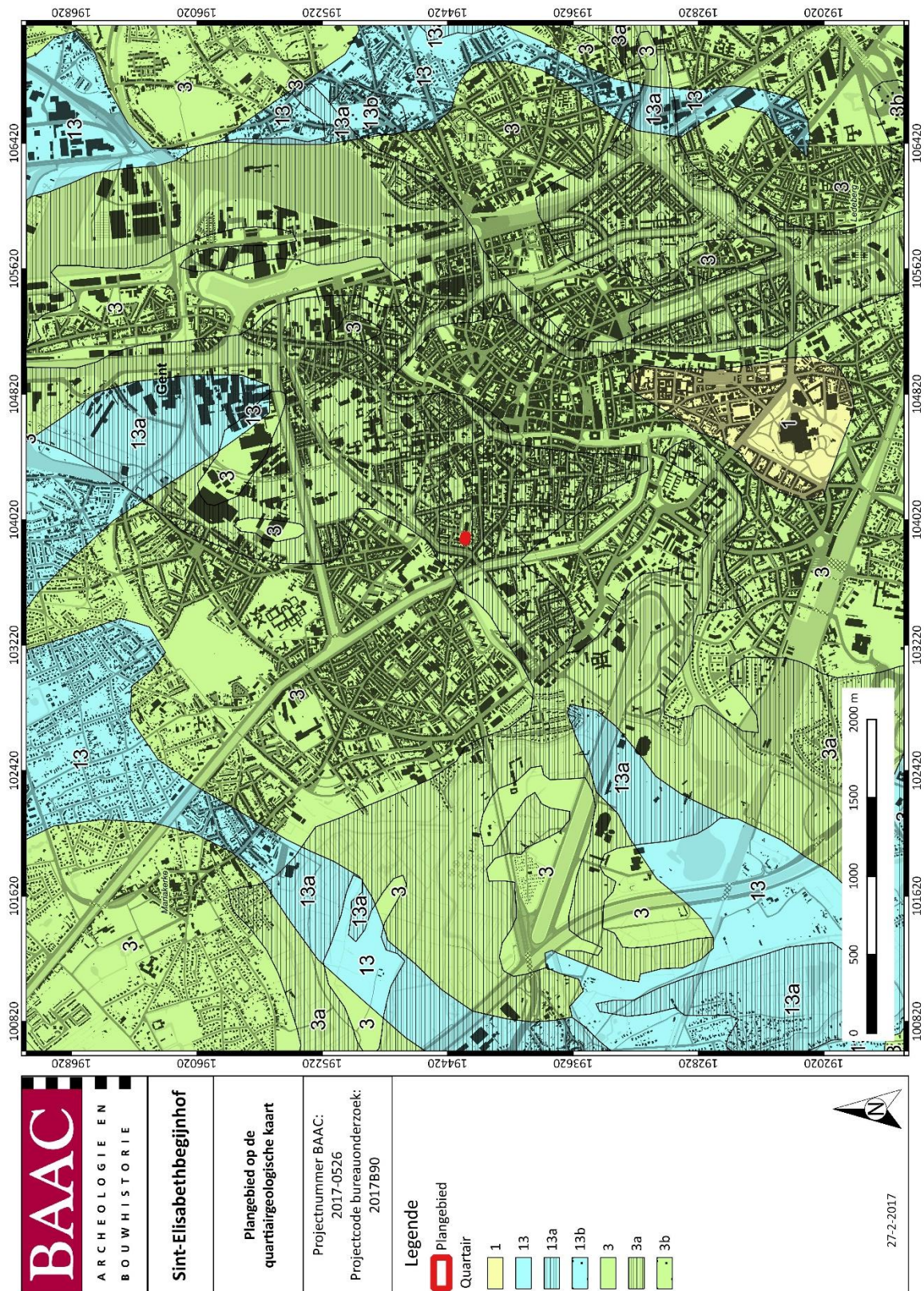
³⁸ Jacobs, De Ceuckelaire *et al.*, 1996.

Figuur 10: Plangebied op de tertiairgeologische kaart.³⁹

³⁹ DOV VLAANDEREN 2017a

QUARTAIR

Figuur 11: Plangebied op de quartairgeologische kaart 1:200.000.⁴⁰

⁴⁰ DOV VLAANDEREN 2017b

⁴¹ DOV VLAANDEREN 2017b

Volgens de quartairgeologische kaart 1:50.000 bevindt het plangebied zich op de scheiding van twee faciéstypes. Enerzijds type 'KvF' en anderzijds type 'F'.

'KvF' slaat op een samenstelling van drie types facies, namelijk: Holocene alluviaal zandige facies (K), holocene venige facies (v) en Weichseliaan fluvioperiglaciaal zandige facies (F).

'F' slaat op één type facies, namelijk Weichseliaan fluvioperiglaciaal zandige facies.

Holocene alluviaal zandige facies (K) zijn sterk variërend van kleiig of leemhoudend zand tot zuiver zand en vertoont geen profielontwikkeling. Het is afgezet als alluviale sedimenten, met uitsluiting van eolische en fluvio - eolische sedimenten, maar kan echter wel zandige sedimenten omvatten die afgezet zijn als puinwaaiers van zijbeken in de grotere valleien, in het bijzonder de Scheldevallei. Dit type komt vooral voor in kleinere beekvalleitjes.

Holocene venige facies (v) bevat donkerbruin veen tot venige klei, soms weinig zand. Dit type kan ook mergelachtige intercalaties bevatten. Het betreft meestal laagveen. Er komt vrij veel verdrinkingsveen voor in opgevulde paleogeulen van grote beek - en riviervalleien. Het werd er meestal gevormd gedurende de 'veenrivierfase'. Sinds de antropogene ontbossing die geleidelijk een aanvang nam in het Neolithicum, werd dit veen bedolven onder alluviale of colluviale sedimenten afgezet ingevolge versnelde aanvoer van bodemerosiepuin.

Op het kaartblad Gent (1/50.000) bestaat het Weichseliaan fluvioperiglaciaal sedimentpakket (F) hoofdzakelijk uit een zandig lithosoom dat echter op veel plaatsen gescheiden is door een minder belangrijk fluvioperiglaciaal lemig facies. Dit laatste is op de ene plaats beter ontwikkeld dan op de andere, en ook het bovenste zandcomplex verschilt in belang. Dit facies is hoofdzakelijk gevormd door verwilderde rivieren die onder periglaciale omstandigheden van de laatste ijstijd (vooral Vroeg - en Midden - Weichseliaan) actief waren. In dit fluvioperiglaciaal afzettingsmechanisme wisselden accumulatie van sedimenten plaatselijk en tijdelijk af met erosiefasen, dit alles resulterend in een residuele dalopvulling. Sommige niet onbelangrijke lithosomen bestaan uit congelifluctiepakketten, uit niveofluviale of ook uit eolische afzettingen. De grofste sedimenten (grindlagen) bevinden zich overwegend aan de basis. Ze werden grotendeels als puinkegelsedimenten geïnterpreteerd, afgezet door de verwilderde rivieren die reeds vroeg in het Weichseliaan uitmondde in de Vlaamse Vallei nadat deze bij een eerste fase van insnijding onder gedaalde zeespiegel diep in de interglaciale sedimenten en in het tertiair substraat ingesneden was. De zandige lithosomen die deze eenheid opbouwen vertonen een uitgesproken - erosieve basis, dikwijls onderlijnd door een restgrindlaagje, wat wijst op herhaalde fasen van insnijding in oudere sedimenten gedurende de residuele aggradatie.⁴²

BODEM

De bodemkundige gegevens zijn schaars aangezien het plangebied midden in de bebouwde kom van Gent is gelegen en daarom niet gekarteerd is op de bodemkaart van Vlaanderen (Figuur 13). Rondom de stad Gent komen echter volgende bodemtypes voor:

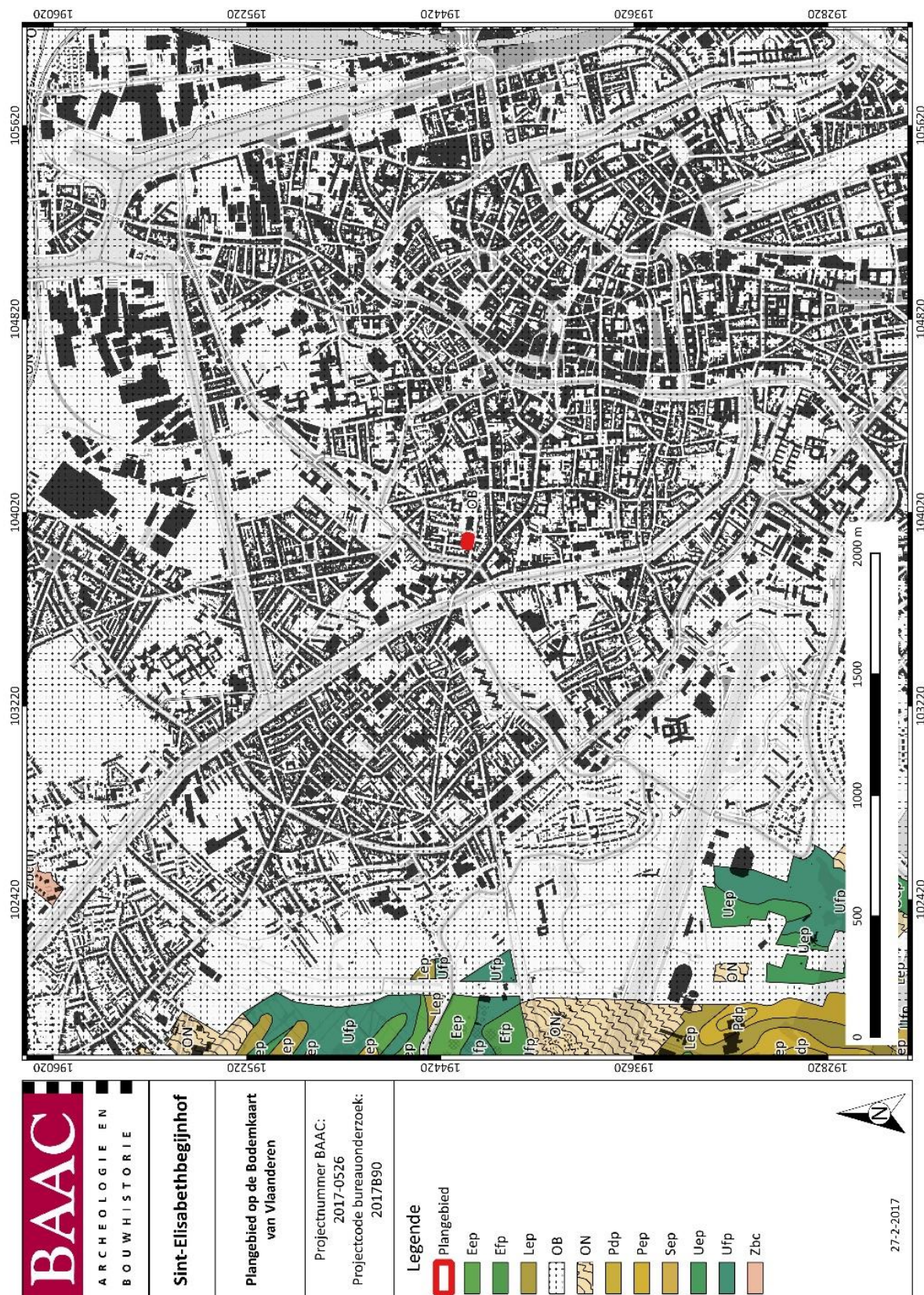
- Scc: matig droge lemige zandbodem met sterk gevlekte, verbrokkelde textuur B-horizont
- Sdp: matig natte lemige zandbodem zonder profiel
- Zch: matig droge zandbodem met verbrokkelde ijzer en/of humus B-horizont

⁴² DE MOOR 2000

- Eep: sterk gleyige kleibodem zonder profiel
- Lep: natte zandleembodem zonder profiel
- Efp: zeer sterk gleyige kleibodem zonder profiel
- On: opgehoogde gronden
- Pdp: matig natte licht zandleembodem zonder profiel
- Pep: natte lichte zandbodem zonder profiel
- Sep: natte lemige zandbodem zonder profiel
- Uep: sterk gleyige zware kleibodem zonder profiel
- Ufp: zeer sterk gleyige zware kleibodem zonder profiel
- Zbc: droge zandleembodem met sterk gevlekte, verbrokkelde textuur B horizont

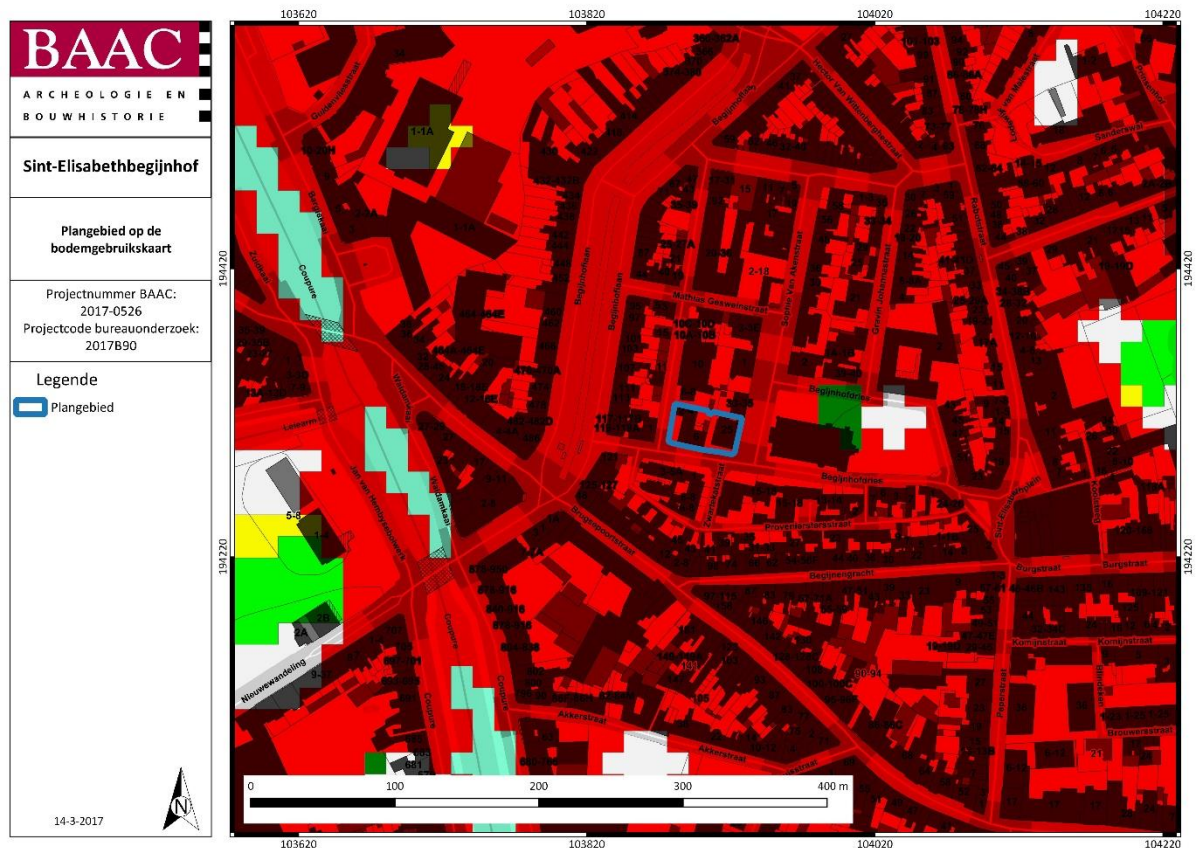
Aangezien het plangebied midden in de bebouwde kom ligt, is het moeilijk om deze eenheden (gelegen buiten de stad) te extrapoleren naar het plangebied toe. Op een dieper niveau kunnen deze bodemtypes echter wel voorkomen binnen het plangebied. De diepte en opbouw van het aanwezige bodemarchief in de stad varieert echter wel sterk.

Net als op de bodemkaart, werd het centrum van Gent niet gekarteerd op de bodemerosiekaart. Om die reden worden deze hier niet weergegeven.

Figuur 13: Plangebied op de bodemkaart van Vlaanderen.

Op de bodemgebruikskaart (Figuur 14) wordt het hele centrum van Gent ingevuld als 'kernstadbebouwing'. Dit zijn gebieden die voornamelijk bezet zijn door structuren en het transportnetwerk. Hierbij is minstens 80 procent van het totale oppervlak ingenomen door gebouwen, wegen en artificiële verharde oppervlakten.

Figuur 14: Plangebied op de bodemgebruikskaart.⁴³

⁴³ AGIV 2017d

1.3.2 Historisch kader

ALGEMENE GESCHIEDENIS VAN GENT

Het ontstaan van Gent hangt nauw samen met de geografische factoren die aan de basis liggen van haar ontwikkeling tot een uitgestrekte stad. Gent is gelegen in de noordelijke laagvlakte van België. De stad heeft haar ontstaan te danken aan een uiterst gunstige ligging ter hoogte van de samenvloeiing van de Leie en de Schelde. Een belangrijk gedeelte van het handelsverkeer ontwikkelde zich door de eeuwen heen langs deze waterwegen. Tevens was de nabijheid van de Noordzee van vitaal belang voor de ontwikkeling van de stad. Vermits de Beneden-Schelde door de enorme oostwaartse bocht die ze vanaf Gent maakt en vanwege haar vele meanders en zandbanken, niet zeer geschikt was, werden reeds vroeg kanalen gegraven om een rechtstreekse verbinding met de Noordzee te verzekeren. De eerste bekende, kunstmatige verbinding was de Lieve, die in 1269 voltooid werd. Hierdoor kon een bloeiende binnenscheepvaart, met de lakennijverheid als voornaamste exponent, ontstaan. Naast de natuurlijke waterwegen, aangevuld door kanalen, is Gent ook een belangrijk kruispunt van landwegen. Twee elementen typeren de Gentse bodem: de droge, zandachtige Blandijnberg en de vochtige moerassige dalbodems. De Blandijnberg is een langwerpige heuvel die als een rest van een oude tertiaire of pleistocene schiervlakte moet beschouwd worden. De dalbodems werden, meer dan nu, gekenmerkt door het grote aantal vertakkingen van waterlopen, waardoor de lage stad een amalgaam werd van onregelmatig gevormde eilandjes. Deze vertakkingen werden aangevuld met kunstmatig gegraven grachten.⁴⁴

De vroegste sporen van menselijke aanwezigheid in het Gentse gaan terug tot de prehistorie.⁴⁵ Verder werd door archeologisch onderzoek het bestaan van een belangrijke Gallo-Romeinse vicus (agglomeratie) in de richting van Destelbergen aangetoond, die minstens gedurende drie eeuwen (circa 50 na Christus tot circa 350) ononderbroken bewoond werd. De naam van deze Gallo-Romeinse vicus was Ganda, een pre-Romeins, Keltisch toponiem dat samenvloeiing betekent. In het tweede kwart van de 7de eeuw werd op deze plaats de Sint-Baafsabdij gesticht. Kort na 650 volgde dan de stichting van een tweede klooster, later de Sint-Pietersabdij, op de top van de Blandinusberg. Buiten en onafhankelijk van deze kloosterstichtingen werd, mogelijk eveneens in de 7de eeuw, een agrarische nederzetting gevestigd op de hoger gelegen Zandberg. Deze nederzetting, gelegen aan de linkerzijde van de Schelde, groeide uit tot een portus met handelskarakter. De invallen van de Noormannen betekenden een onderbreking in de verdere ontwikkeling van de bewoonde kernen. Op het einde van de 9de of begin 10de eeuw, na het wegtrekken van de Noormannen, werd een grafelijk castrum opgericht op de plaats waar zich thans het Gravensteen bevindt. Het eerste gedeelte bevatte enkel castrale gebouwen, het tweede gedeelte bevatte een oude bevolkingsnederzetting, een typische burgus. Naast deze bloeiende nederzetting, ontplooidde ook de oudere portus op de Zandberg zich voor een tweede maal. Beide bevolkingskernen groeiden in de loop van de 10de eeuw naar elkaar toe. In de nabijheid vormden zich dorpen die al snel uitbreidden in verschillende richtingen.⁴⁶

Dat de oudste bewoners van Gent zich vooral op veeteelt en landbouw toelagden, blijkt uit de bewaard gebleven toponiemen. De benamingen van straten die in de loop van de 12de en 13de eeuw ontstonden, weerspiegelen het belang van verschillende nieuwe opkomende nijverheden. De economische bloei van de stad, die vooral gebaseerd was op de lakennijverheid en de graanhandel, ging gepaard met een toename van de bevolking. Het centrale deel van de stad werd bijgevolg steeds meer verdicht. Hoewel het grootste deel van de gewone huizen in hout opgetrokken waren, verrezen sinds de 12de eeuw de eerste stenen patriciërswoningen, stapelhuizen en kerken, gebouwd in donkergrijze kalksteen uit Doornik. In de loop van de 13de eeuw groeide de agglomeratie buiten haar eerste fysieke grenzen bestaande uit een watergordel. Daarop trachtte de stad zijn grondgebied uit te breiden, dat men ook

⁴⁴ IOE 2017, ID: 121063

⁴⁵ IOE 2017, ID: 122210

⁴⁶ IOE 2017, ID: 121063

weer wenste af te sluiten. In 1254 werden vestingen opgericht, afgewisseld met moerassen en stadspoorten bij de belangrijkste toegangswegen.⁴⁷ Binnen deze verdichte stad bevonden zich reeds in de 14de eeuw verschillende onafhankelijke, soms omwalde kernen met eigen bestuur. Voorbeelden zijn de landelijke kernen van het Sint-Baafs- en Sint-Pietersdorp en de gesloten geestelijke gemeenschappen van de Begijnhoven zoals bijvoorbeeld het Sint-Elisabeth- of Groot Begijnhof bij de Brugse poort, het Begijnhof Onze-Lieve-Vrouw ter Hoye of Klein Begijnhof in de Lange Violettestraat en het eveneens op het einde van de 13de eeuw gestichte Sint-Obrechtsbegijnhof op Poortakker.⁴⁸

De tweede helft van de 16de eeuw werd gekenmerkt door godsdienstoorlogen. Gent kende een calvinistisch bewind van 1577 tot 1584. In deze periode werd een nieuwe gebastioneerde vesting rond de stad aangelegd. Deze vesting had de karakteristieke driehoekige vorm die het Gentse grondgebied zou blijven typeren tot het einde van de 18de eeuw. In de 17de eeuw kende Gent een langzame heropleving, die zich duidelijk weerspiegelde in het stijgende bevolkingscijfer. Een intensieve bouwbedrijvigheid, aangewakkerd door het beleid van de aartshertogen Albrecht en Isabella, ontwikkelde zich. Vele kloosters vestigden zich in de stad, kerken en openbare gebouwen werden hersteld en opgericht.

Het begin van de 18de eeuw betekende een achteruitgang door de nasleep van de oorlogen tegen Lodewijk XIV (1638-1715), gevolgd door een tijdperk van betrekkelijke bloei onder het Oostenrijks bewind (1714-1792). Onder het centraliserende beleid van aartshertogin Maria Theresia (1717-1780) werden handel en nijverheid gestimuleerd. Fabrieken werden opgericht en een nieuwe handelaarsklasse ontwikkelde zich. Op het einde van de 18de eeuw werden door verschillende verordeningen van keizer Jozef II (1741-1790) een aantal kerkelijke instellingen zoals de begijnhoven afgeschaft, en kende de ontmanteling van de vestingen zijn aanvang zodat de stad opnieuw kon uitbreiden. In 1789 brak de Franse Revolutie uit en kwamen de Zuidelijke Nederlanden onder Frans gezag te staan. Vele kerken en kloosters werden als nationaal goed verkocht of gesloopt.

Het Hollands bewind van 1814 tot 1830 onder koning Willem I (1772-1843) was vrij gunstig voor Gent. Door de uitbreiding van katoen- en vlasnijverheid werd Gent één van de leidende textielcentra van Europa. De bevolking verdubbelde haar aantal inwoners op 60 jaar tijd. Arbeiderswijken en fabrieken werden op de nog onbebouwde ruimten opgericht terwijl de stad zich verder ging uitbreiden tot de randgemeenten. Gedurende de 20ste eeuw kende de binnenstad grondige saneringen.⁴⁹

⁴⁷ IOE 2017, ID: 121063

⁴⁸ IOE 2017, ID: 122210

⁴⁹ IOE 2017, ID: 121063

Figuur 15: Panoramisch Gezicht van Gent / Ganda Gallie Belgice Civitas Maxima, s.n., (1534) en detail.⁵⁰ Niet op schaal.

HISTORIEK EN BOUWGESCHIEDENIS VAN HET SINT-ELISABETHBEGIJNHOF

In eerste instantie wordt het plangebied met zijn bebouwing in tijd en ruimte gesitueerd, met de beschrijving van de bouwkenmerken. Vervolgens zal de evolutie van het plangebied chronologisch beschreven worden aan de hand van het literatuuronderzoek, archiefonderzoek en de historische kaarten.

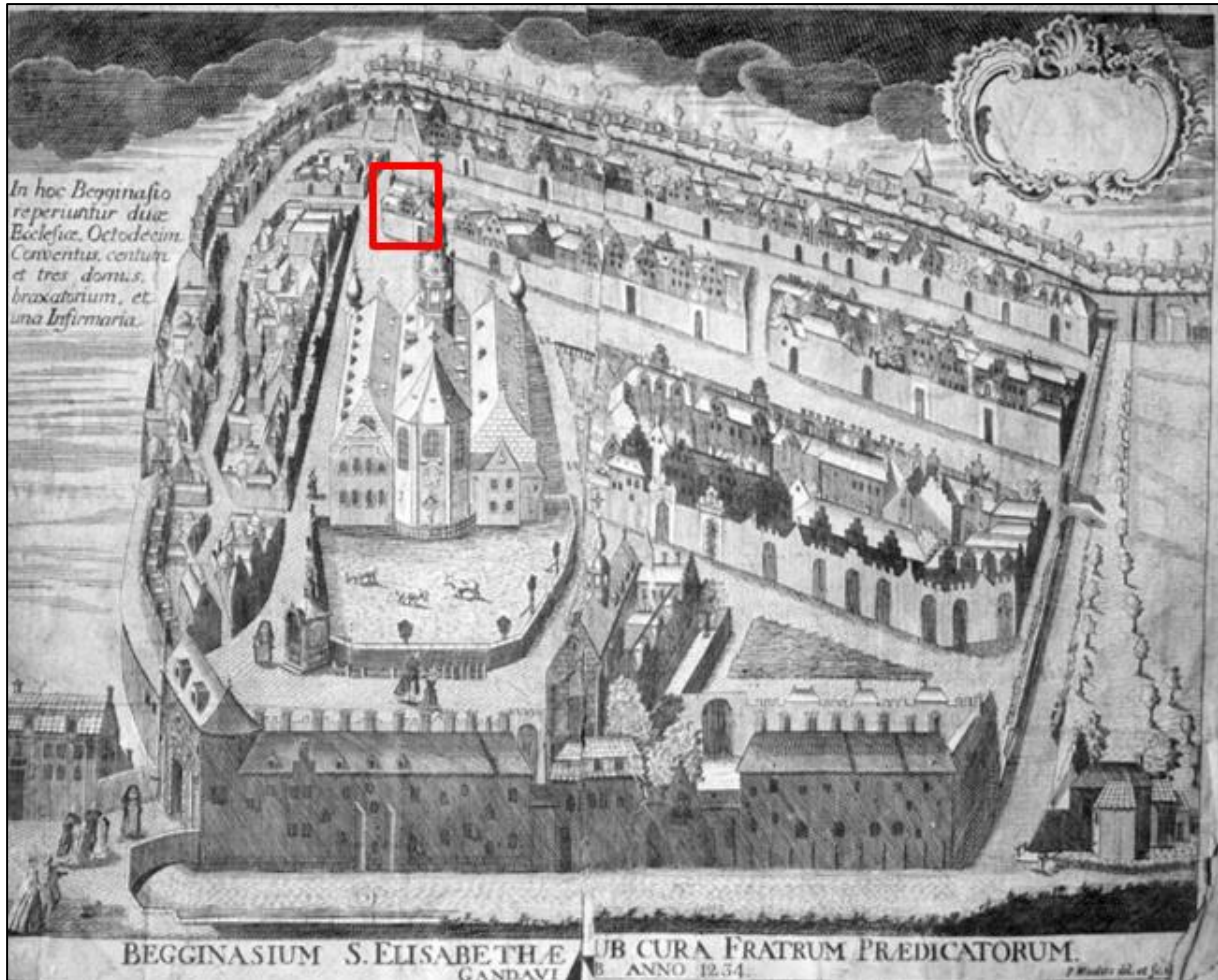
HET CONVENT TER VELDE EN HET NIEUW CONVENT, TWEE PROMINENTE HUIZEN IN HET SINT-ELISABETHBEGIJNHOF

Elk begijnhof vormde een stad in de stad, situeerde zich meestal aan de rand van de eigenlijke stad en werd opgetrokken op braakliggende terreinen.⁵¹ Het ging zo om geplande entiteiten die kunstmatig uitgebouwd werden, en niet om door de eeuwen heen organisch gegroeide stadswijken. Een dergelijk uitgangspunt weerspiegeld zich dan ook in de indeling van het begijnhofareaal. Twee types

⁵⁰ S.N. 1534

⁵¹ BALDEWIJNS & MARIE-CHRISTINE 1984, p. 7-17

begijnhoven worden onderscheiden: stads- en pleinbegijnhoven.⁵² Aangezien het Sint-Elisabethbegijnhof een stedelijk stratenpatroon heeft en niet werd beperkt door enkele bebouwing rond een open ruimte met centraal de kerk, kan besloten worden dat dit begijnhof in aanleg een typisch stadsbegijnhof is.⁵³ Volgende gravure schetst een beeld van het Sint-Elisabethbegijnhof gedurende de 18de eeuw. De typische stedelijke aanleg die het begijnhof tot een stadsbegijnhof maakt is zichtbaar.

Figuur 16: Gravure van het Sint-Elisabethbegijnhof, Atlas Goetghebuer, Pieter Wauters, (1781).⁵⁴ Niet op schaal.

Binnen een begijnhof keren traditioneel twee type woonhuizen terug: de conventen en de kleinere begijnenwoningen. Deze woonhuizen geschikt voor de huisvesting van één begijn, concentreerden zich rond smalle, geplaveide straten en werden onderling van de straat gescheiden door voortuintjes met een manshoge omheiningmuur, toegankelijk gemaakt door een poorttoegang.⁵⁵ Gezien de focus van dit onderzoek twee conventen in het Sint-Elisabethbegijnhof betreft, zal hier voornamelijk de nadruk op komen te liggen. Conventen waren gemeenschapswoningen waarin een bepaald aantal begijnen woonde, werkte en kerkte. Deze groepswoningen waren bestemd voor de novicen en voor de mindergegoede begijnen. Ze werden gesticht door belangrijke families en bleven eigendom van het begijnhof. Elk convent omvatte doorgaans meerdere woonvleugels, waardoor de indruk werd gecreëerd dat het pand uit verschillende woonhuizen bestond. Tot de gemeenschappelijke vertrekken

⁵² VAN DE KERKHOVE e.a. 1984, p. 55

⁵³ IOE 2017, ID: 122164

⁵⁴ Anon 2017

⁵⁵ IOE 2017, ID: 122164

behoorden de refter, de keuken, de werkkamer, de ziekenkamer, enkele spreekkamers, de zolder, de kelder en de bergplaatsen. De verschillende ruimten werden meestal samengebracht in vleugels die rondom een binnentuin opgetrokken werden. De bovenverdiepingen, gewoonlijk één tot twee bouwlagen, waren voorbehouden voor de slaapkamers.⁵⁶ Elke begijn had een eigen slaapkamer. Hier leefden ze uiterst sober en eenvoudig, wat zich ook reflecteerde in de vormgeving van zowel het interieur als het exterieur van deze gebouwen.⁵⁷

*Figuur 17: Bid- en werkkamer in het Nieuw Convent van het Sint-Elisabethbegijnhof te Gent
Postkaart, s.n, (s.d.).⁵⁸ De Begijnen legden zich toe op borduur- en herstelwerk.*

Aangezien de ingreep die de aanleiding van deze archeologienota vormt, zich ook in de directe omgeving van de huidige conventen situeert, namelijk ter hoogte van de voormalige voor- en binnentuinen, zal kort op deze zone ingegaan worden. Elk convent in het Sint-Elisabethbegijnhof beschikte over een voortuin en een binnenhof. Dit in tegenstelling tot de enkele begijnenhuizen in het begijnhof, die enkel een voortuin hadden. De plantenaanleg in het Sint-Elisabethbegijnhof vertoonde mogelijk enkele kenmerken die typisch zijn voor een standaard begijnentuin. Zo werden de tuinen in begijnhoven in veel gevallen opgedeeld in een aantal plantsoenen die door paden van elkaar waren gescheiden. De plantsoenen vertoonden een vierkant-, ruit-, cirkel- of hartvorm, of een kruispatroon. Elk plantsoen, waarbinnen een weelde van bloemen voorkwam, was afgeboord met palmstruikjes. Als klimplant werd in veel gevallen een rozenstruik aangetroffen. Heel wat tuintjes werden na de verschijning van Onze Lieve Vrouw te Lourdes in 1858, voorzien van een Lourdesgrot. Een wederkerend patroon is dit waarbij zich tussen de voortuin en het straatje of het plein een aanvankelijk hoge omheiningsmuur bevond met daarin een poortje dat toegang gaf tot de woning.⁵⁹

⁵⁶ VAN DE KERKHOVE e.a. 1984, p. 60

⁵⁷ BALDEWIJNS & MARIE-CHRISTINE 1984, p. 7-17.

⁵⁸ s.n z.d.

⁵⁹ BALDEWIJNS & MARIE-CHRISTINE 1984, p. 7-17.

Figuur 18: Het Groot Begijnhof Sint-Elisabeth Gent, Fr. Boulanger (1819-1873)⁶⁰; poorttoegang vandaag.⁶¹

Bovenstaand schilderij geeft een zicht op de kerk met de omringende Begijnhofdries. De historische aanleg is hier nog zichtbaar waarbij de conventen en begijnwoningen voorzien zijn van voortuinen met een hoge witgekalkte omheiningsmuur, doorbroken door de sculpturaal uitgewerkte poorttoegangen, rechts en links in beeld. Helemaal links is de poorttoegang afgebeeld die de toegang verschaft naar het Convent Ter Velde, die ook vandaag nog bewaard is.

Architecturaal gezien kunnen in begijnhoven twee huistypes onderscheiden worden waarbij baksteen steeds het voornaamste bouw materiaal was. Deze bakstenen gevels werden bedekt met een kaleilaag van ossenbloed.⁶² Het overheersende type was het eenvoudige bakstenen breedhuis van twee bouwlagen met een verankerde lijstgevel. Kenmerkend was het sober gebruik van zandsteen voor het aflijnen van de gevel, de vensters en de ontlastingsbogen. In veel gevallen werd de zandsteen geïmiteerd door bepleistering. De meeste huizen hadden een dakvenster met trap- of puntgeveltje. Zeer kenmerkend voor het Sint-Elisabethbegijnhof is de ontwikkeling van het tweede huistype: het diephuis met trap- of tuitgevel. Deze conventen telden doorgaans twee bouwlagen en drie of vier traveeën onder een zadeldak. Ook de besproken conventen vallen onder dit type woning. In de geveltop werd het centrale zoldervenster geflankeerd door twee kleinere venstertjes, een kenmerk dat in de rest van de stad Gent zeer zelden voorkomt. Een barok accent keerde terug in de fraai bewerkte deuromlijstingen, de al of niet gehistoriseerde cartouches op de borstwering en tenslotte de oculi in versierde omlijsting in de geveltop.⁶³ De zogenaamde poortjes van de conventen verdienen vanuit architectonisch standpunt aandacht. De tuinmuren die elk convent van de straat of het centrale plein afschermden, werden onderbroken door een toegang die voorzien werd van een monumentaal opgevatte, stenen omlijsting. Deze poortjes werden in hardsteen, Brusselse, Lediaanse of Rijselse steen gesculpteerd volgens barokke stijlmotieven.⁶⁴

Op onderstaande plan werden de twee conventen die de focus van dit onderzoek vormen gesitueerd.

⁶⁰ BALDEWIJNS & MARIE-CHRISTINE 1984

⁶¹ Baac, toestand februari 2017.

⁶² LAPORTE 2014, p. 1

⁶³ IOE 2017, ID: 122210

⁶⁴ VAN DE KERKHOVE e.a. 1984, p. 77

Figuur 19: Plan van de huidige aanleg van het Sint-Elisabethbegijnhof met aanduiding van de verschillende conventen. Het begijnhof telt 104 begijnenhuisen en 18 conventen.⁶⁵ Convent Ter Velde in het geel, Nieuw Convent in het oranje. Niet op schaal.

Beide conventen die besproken worden zijn op het bovenstaande grondplan aangeduid met een rode kader. Het Convent Ter Velde is het oudste convent van de twee. Dit convent situeert zich tegenover het portaal van de Sint-Elisabethkerk en is zo gelegen op de hoek van de Begijnhofdries en de Edmond Boonenstraat. De bouw van het convent kan gedateerd worden op 1664 dankzij de nog aanwezige muurankers. Bouwtoelagen in de stadsrekeningen bevestigen de bouw van het convent in deze periode.⁶⁶ Het Convent Ter Velde huisvestte in de 18de eeuw in 41 begijnen.⁶⁷ Het convent bestaat uit twee parallelle diephuisen met elk een trapgevel onder een zadeldak gericht naar de Begijnhofdries. Het linkse diephuis telt vier traveeën, het rechtse één travee minder. Het convent is opgebouwd uit de traditionele bak- en zandsteenstijl die typerend is voor het Sint-Elisabethbegijnhof. De rechthoekige vensters hebben een bepleisterde omlijsting, zandstenen dorpels en ontlastingsbogen met imitatiezandsteen. Houten vensterluiken werden bewaard over de gehele gelijkvloerse verdieping. Beide geveltoppen hebben naast rechthoekige vensters een topoculus met een decoratief patroon. De zijgevel langs de Edmond Boonenstraat telt zes traveeën en is voorzien van twee getrapte dakvensters met een later toegevoegde gecementeerde afwerking. De rechterzijgevel is gelijkaardig, maar telt drie getrapte dakvensters.⁶⁸ Door de tweeledige trapgevel wordt, zoals dit typerend is voor een convent, de illusie gecreëerd dat het convent uit verschillende woonhuizen bestaat.⁶⁹ Rechts van het convent bleef een barok toegangspoortje bewaard (zie Figuur 35 en Figuur 36). De toegangsdeur zit vervat in

⁶⁵ BALDEWIJNS & MARIE-CHRISTINE 1984, p. 24-25

⁶⁶ VANDENBUSSCHE 1970, p. 246

⁶⁷ MESTDAGH 2000, p. 122

⁶⁸ IOE 2017, ID: 20101

⁶⁹ VAN DE KERKHOVE e.a. 1984, p. 60

een arduinen, geblokte omlijsting, geflankeerd door geringde pilasters waarop in een gebroken fronton een nis met een Sint-Hubertusbeeld staat.⁷⁰

Figuur 20: Het Convent Ter Velde.⁷¹

Het Nieuw Convent wordt in de literatuur omschreven als het jongste convent van het gehele Sint-Elisabethbegijnhof.⁷² Ook zijn naamgeving lijkt dit te bevestigen. Vreemd is dan ook dat de muurankers 1660 als bouwdatum aangeven, waaruit blijkt dat dit convent 4 jaar voor het Convent Ter Velde zou gebouwd zijn. Het is opvallend dat de meeste conventen rond de kerk en het kerkhof geconcentreerd zijn en bovendien niet ver van de infirmerie en het groothuis. De conventen die iets verder verwijderd zijn van deze kern zijn hoogstwaarschijnlijk na de conventen die tegenover de kerk liggen, ontstaan. Dit zou volgens de datering van de muurankers op beide conventen niet het geval zijn voor het Nieuw Convent (1660) dat zich achter het Convent Ter Velde (1664) situeert, op de hoek met de Edmond Boonenstraat en de Hippoliet Lammensstraat.⁷³ Tot in 2008 werd het Nieuw Convent gebruikt door de Sint John Anglican Church, vandaag staat dit gebouw net als het Convent Ter Velde leeg. In het Nieuw Convent konden in de 18de eeuw 39 begijnen gehuisvest worden.⁷⁴ Het Nieuw Convent is net als het Convent Ter Velde uit bak- en zandsteenbouw opgebouwd. Het convent bestaat uit een diephuis met trapgevel haaks op de Edmond Boonenstraat. De trapgevel telt drie traveeën en twee bouwlagen onder een zadeldak. Rechts van de trapgevel bevindt zich een aanbouw van twee traveeën, met kruiskozijnen en een blinde zijtrapgevel die in betrekkelijk betere toestand is. De gevel heeft rechthoekige vensters met een bepleisterde omlijsting, negblokken en ontlastingsbogen uit imitatiezandsteen. Een eiken deur met een gesmeed ijzeren deurraampje met de voorstelling van Maria met kind bleef bewaard. De linkerzijgevel langs de kant van de Hippoliet Lammensstraat bestaat uit zeven traveeën, geritmeerd door rechthoekige muuropeningen die zijn afgewerkt zoals deze in de trapgevel. De achtergevel is een verankerde tuitgevel met één origineel kruiskozijn en aangepaste rechthoekige vensters.⁷⁵ Het Nieuw Convent is opnieuw een voorbeeld waarbij de illusie gecreëerd

⁷⁰ IOE 2017, ID: 20101

⁷¹ BAAC, toestand in februari 2017.

⁷² VAN DE KERKHOVE e.a. 1984, p. 60

⁷³ VAN DE KERKHOVE e.a. 1984, p. 60

⁷⁴ MESTDAGH 2000, p. 122

⁷⁵ IOE 2017, ID: 83704

werd dat het convent uit verschillende woonhuizen bestaat. De vleugels werden hierbij afzonderlijk gebouwd op verschillende tijdstippen en dateren niet steeds allemaal uit de eerste bouwtijd van het convent.⁷⁶

Figuur 21: Het Nieuw Convent en detail van deurraampje.⁷⁷

DE 12DE EN DE 13DE EEUW

Zowat overal in West-Europa ontstonden er in de 12de en de 13de eeuw nieuwe religieuze bewegingen die reageerden tegen de wantoestanden en het zedelijke verval van de toenmalige maatschappij. Als tegenreactie legden deze bewegingen de nadruk op een sobere en ascetische levenswijze. Het is in deze context dat het ontstaan van de begijnenbeweging en het ontstaan van het Sint-Elisabethbegijnhof in Gent gesitueerd moet worden. Aanvankelijk waren begijnen vrome vrouwen die zowat het midden hielden tussen leken en religieuzen. Steeds meer zonderden deze vrouwen zich af in een gesloten gemeenschap. In 1216 werd de toestemming van paus Innocentius III bekomen voor het oprichten van deze voorheen officiële begijnengemeenschappen. Naast de zielzorg, het huishouden en andere taken, werkten de begijnen vooral voor de textielsector.⁷⁸

Het Sint-Elisabethbegijnhof of het Groot Begijnhof te Gent werd opgericht door gravin Johanna van Constantinopel (1200-1244). Het oudst gekende document met betrekking tot het begijnhof dagtekent van 1242. Dit sluit echter niet uit dat deze site reeds eerder bestond. Met de toestemming van de abt van Sint-Baafs werd kort na de stichting een driebeukige kerk in Doornikse kalksteen opgetrokken volgens de sobere stijl van de Scheldegotiek.⁷⁹ Tussen 1663 en het begin van de 18de eeuw omvatte het hof circa 90 begijnen. Het Sint-Elisabethbegijnhof was hiermee het grootste en bovendien één van de rijkste begijnhoven van de Lage Landen.⁸⁰

Het Sint-Elisabethbegijnhof werd opgetrokken in het Broek. Dit terrein was, zoals blijkt uit de etymologie van de naam, een moerassig stuk braakland gelegen tussen het voormalige Prinsenhof en een invalsweg vanuit Brugge, afgestaan door de stad.⁸¹ Het terrein was reeds voor de oprichting van

⁷⁶ VAN DE KERKHOVE e.a. 1984, p. 60

⁷⁷ BAAC, toestand van februari 2017.

⁷⁸ BALDEWIJNS & MARIE-CHRISTINE 1984, p. 7-17

⁷⁹ BALDEWIJNS & MARIE-CHRISTINE 1984, p. 16, 26

⁸⁰ LAPORTE 2014, p. 1

⁸¹ IOE 2017, ID: 122164

het begijnhof omgeven door een gracht en lag in de onmiddellijke omgeving van waterlopen: de Leie en het aangegraven Lieve-kanaal. Deze waterlopen zorgden voor de noodzakelijke drainering van het terrein en boden een natuurlijke bescherming. De aanwezigheid van water was bovendien van bijzonder nut voor de begijnen die zich toelegden op de linnen- en lakennijverheid.⁸² Met de verlegging van de omwalling naar de Brugse Poort in 1254, kwam het begijnhof binnen de stadsvesten te liggen.⁸³ Ondanks bleef het begijnhof zich onderscheiden van het overige stedelijk weefsel door een omheiningsmuur. Naast dit typerende kenmerk van een begijnhof waren in het Sint-Elisabethbegijnhof van in het begin volgende definiërende elementen aanwezig: de monumentale toegangspoort die s' nachts gesloten werd, de priesterwoning net buiten het gesloten hof, het pesthuis, de infirmerie en de woning van de grootjuffrouw. Herkenbaar is de groepering van alle gebouwen rondom pleintjes en langs straatjes met centraal de Begijnhofdries, het huidig beboomd plein met de begijnhofkerk en errond een kerkhof. Later werd dit kerkhof, zoals dat in meerdere begijnhoven het geval was, vervangen door een bleekweide voor het bleken van het linnen.⁸⁴

DE 14DE EN DE 15DE EEUW

In het begin van de 14de eeuw kenden de begijnhoven in de Lage Landen moeilijkheden vanwege godsdienstcrisissen met bedreiging van afschaffing van alle begijnhoven onder voorwendsel van ketterij als gevolg. In Gent bleven de begijnhoven door de steun van graaf Robrecht van Bethune (1249-1322) en Lodewijk de Crécy (1304-1346) echter gevrijwaard.⁸⁵ In deze eerste eeuwen sinds het ontstaan van het Sint-Elisabethbegijnhof bestonden de gebouwen binnen het hof, afgezien van de kerk, nog uit hout en leem. Een bron uit het eerste kwart van de 14de eeuw spreekt over de rustige afzondering van het hof achter de muren en grachten en stipt ook aan dat de huizen van elkaar gescheiden werden door kleine tuintjes.⁸⁶

⁸² VANDENBUSSCHE 1970, p. 236

⁸³ IOE 2017, ID: 122164

⁸⁴ BALDEWIJNS & MARIE-CHRISTINE 1984, p. 7-17

⁸⁵ IOE 2017, ID: 122164

⁸⁶ MESTDAGH 2000, p. 21

*Figuur 22: Hoofdkaart van Gent, Jacob van Deventer (1559).⁸⁷
Niet op schaal.*

Figuur 22 laat toe een beeld te vormen van het 16de eeuwse Sint-Elisabethbegijnhof. Deze situatie strookte vermoedelijk in grote mate met de toestand van het begijnhof in de 14de en de 15de eeuw aangezien de basisplattegrond in de 13de eeuw bij het ontstaan van het begijnhof werd gelegd. Er zijn geen grote wijzigingen in de structuur van het begijnhof gekend gedurende deze eerste eeuwen. Deze aanleg vertoonde een zeer regelmatig patroon en was verdeeld in een aantal percelen, gescheiden door parallelle en haaks lopende straten. De kerk vormde reeds het middelpunt, maar had meer de grootte van een kapel. Ten noorden van de kerk lagen drie van elkaar gescheiden huizenblokken. De randen van deze huizenblokken zijn rondom rond bebouwd en sloten zo een binnentuin in. Volgens de literatuur zouden de woningen in deze eerste eeuwen nog uit hout en leem hebben bestaan. De huidige Edmond Boonenstraat, de Hippoliet Lammensstraat en de Begijnhofdries zijn reeds zichtbaar zoals deze ook vandaag nog bewaard zijn. Ook op het plangebied is reeds bebouwing aanwezig, wat bewijst dat het terrein op dat moment al in gebruik was.

DE 16DE EN DE 17DE EEUW

In 1566 werden eerst door de beeldenstormers en vervolgens door de calvinisten gedurende de tweede helft van de 16de eeuw tal van vernielingen aangebracht in het begijnhof. Na deze minder

⁸⁷ s.n.; 2017

welvarende periode volgde in de 17de eeuw een periode van herstel en bloei.⁸⁸ Waar in de 15de eeuw nog een groot aantal lemen huisje de kerk omringden, verrees aan het einde van de 16de en in de loop van de 17de eeuw een stenen dorp. Wanneer de Gentse politiemeester Justus Billet (1592-1682) rond 1660 het Sint-Elisabethbegijnhof bezocht, schreef hij vol bewondering:

“de wonderlicke veranderinghe van de kercke, conventen, huysen, porte ende miren van het groot-Begijnhof dat meer gelijckenesse heeft van een nieuwe wel gebouwde stadt, als van een gheestelycke woonplaetse, soo dat de selve wordt geadmireert van alle vreemde personen die uit curieusheit het voorseide Begijnhof commen bezichtighen”.⁸⁹

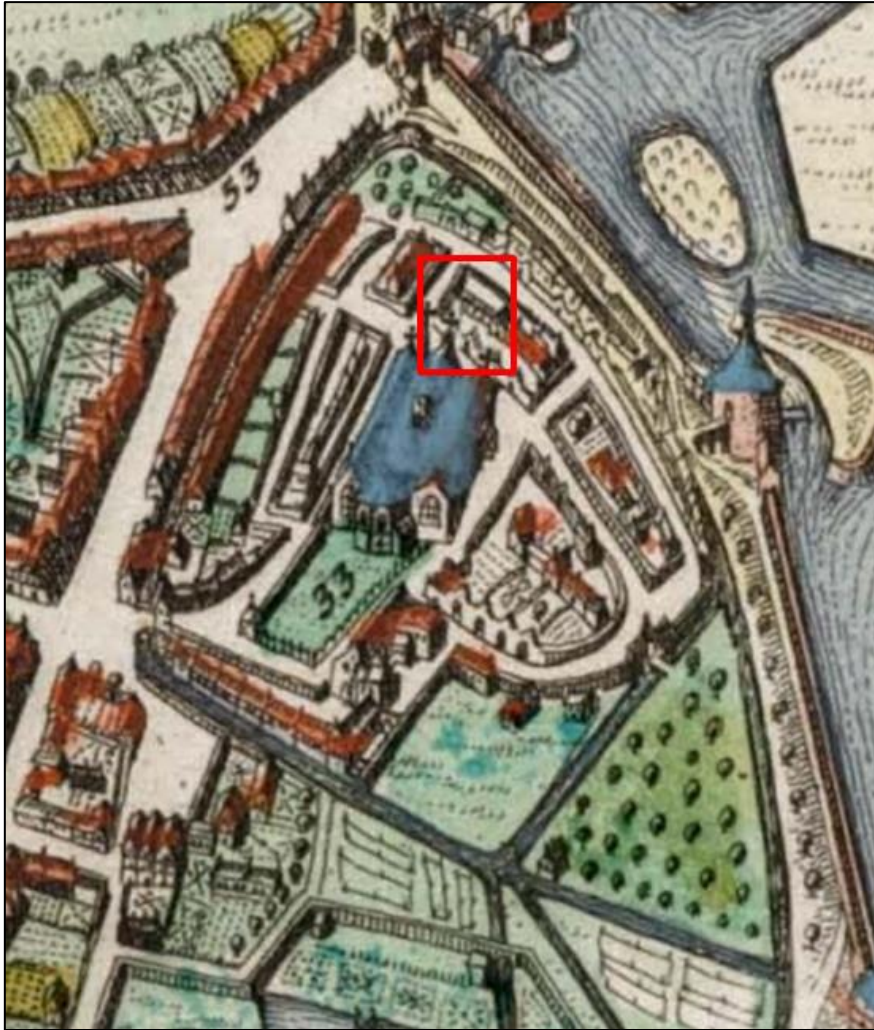
Hieruit blijkt dat de meeste begijnenwoningen uit het Sint-Elisabethbegijnhof in de loop van de 17de eeuw hun stenen vorm kregen, zoals ze ook vandaag nog gekend zijn. Een grote stimulans naast de politieke rust waren ongetwijfeld de subsidies die door het Gentse stadsbestuur werden uitgereikt tussen 1612 en 1672 aan eigenaars die verouderde en bouwvallige houten en lemen huizen door een stenen woning wilden vervangen. Dat de 17de eeuw het hoogtepunt voor de begijnhofarchitectuur van het Sint-Elisabethbegijnhof was, blijkt ook uit de talrijke cartouches en gevelankers op de woningen die hun bouwjaar weergeven. Hieruit blijkt dat bijna alle huizen tussen 1625 en 1687 vernieuwd werden. Uit de archivalia blijkt dat nagenoeg alle conventen in de loop van de 17de eeuw herbouwd werden op de plaats van een ouder, doorgaans vervallen, conventshuis. Het is ook in deze periode dat het Convent Ter Velde (1664) en het Nieuw Convent (1660) werden gebouwd. In 1671 werd ook de infirmerie vernieuwd die drie jaar later weer in vlammen op ging. Uit 1660 dateert de monumentale toegangspoort tot het hof.⁹⁰ De 13de-eeuwse gotische kerk werd eveneens in de 17de eeuw sterk verbouwd onder invloed van de tendensen van de Contrareformatie. De basis van het tot op vandaag gekende begijnhofpatrimonium werd in deze periode gelegd en bleef onveranderd tot het einde van de 18de eeuw.⁹¹

⁸⁸ IOE 2017, ID: 122210

⁸⁹ VAN DE KERKHOVE e.a. 1984, p. 27

⁹⁰ AN DE KERKHOVE e.a. 1984, p. 27, 60

⁹¹ BALDEWIJNS & MARIE-CHRISTINE 1984, p. 18

Figuur 23: *Flandria Illustrata*, Henricus Hondius, uitgever: A. Sanderus, (1641).⁹²
Het noorden is naar rechts gericht, niet op schaal.

H. Hondius geeft voor het eerst een veel meer gedetailleerde versie weer van de bebouwing en de tuinen in het begijnhof. Het Convent Ter Velde en het Nieuw Convent zijn op deze kaart uit 1641 nog niet zichtbaar in hun huidige vorm aangezien zij op dit moment nog niet in steen waren gebouwd. De witgekalkte omheiningsmuren met poorten die toegang verschaften tot de verschillende woningen, werden wel afgebeeld door de auteur.

DE 18DE EEUW

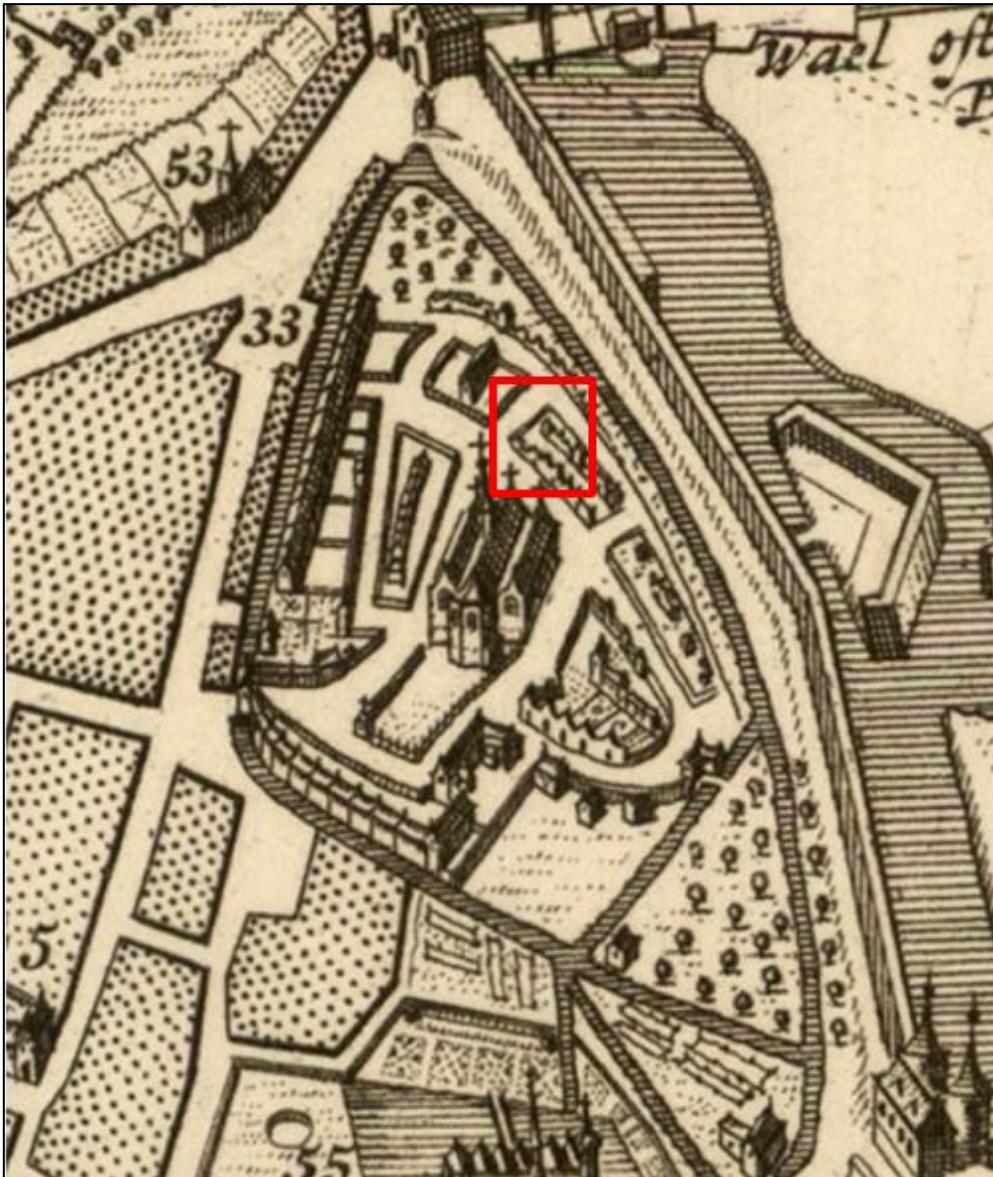
Vanaf 1796 kreeg het Sint-Elisabethbegijnhof het moeilijk wanneer onder het Franse bewind de Gentse begijnhoven, beschouwd als Burgerlijk Godshuis, onder toezicht van de gemeenteraad kwamen.⁹³ De gebouwen bleven echter bewaard, maar verloren, afgezien van het kerkgebouw, hun religieuze functie.⁹⁴ De decreten uitgevaardigd door Jozef II, implementeerden dat het kerkhof werd omgevormd tot bleekweide.⁹⁵

⁹² s.n.; 2017

⁹³ IOE 2017, ID: 122210

⁹⁴ BALDEWIJNS & MARIE-CHRISTINE 1984, p. 18

⁹⁵ LAPORTE 2014, p. 1

Figuur 24: Plan de la ville et citadelle de Gand qui fut assignée par les Hauts Alliez le 18 decembre 1708, Jacob Harrewijn, uitgever: E.H. Fricx, (1708-1712).⁹⁶ Het noorden is naar rechts gericht, niet op schaal.

⁹⁶ s.n; 2017

Figuur 25: Isaac Basire, uitgever: Nicholas Tindal, (1708).⁹⁷ Het noorden is naar rechts gericht, niet op schaal.

Bovenstaande kaarten werden opgemaakt in een periode dat beide conventen reeds waren gerealiseerd. Aangezien de muurankers van beide conventen als richtlijn voor de ontstaansdatum wordt geïnterpreteerd, kan de weergave van de conventen door de auteur gezien worden als een eerder figuratieve weergave. Opnieuw is het bouwblok zichtbaar, omgeven door een hoge omheiningsmuur.

⁹⁷ s.n.; 2017

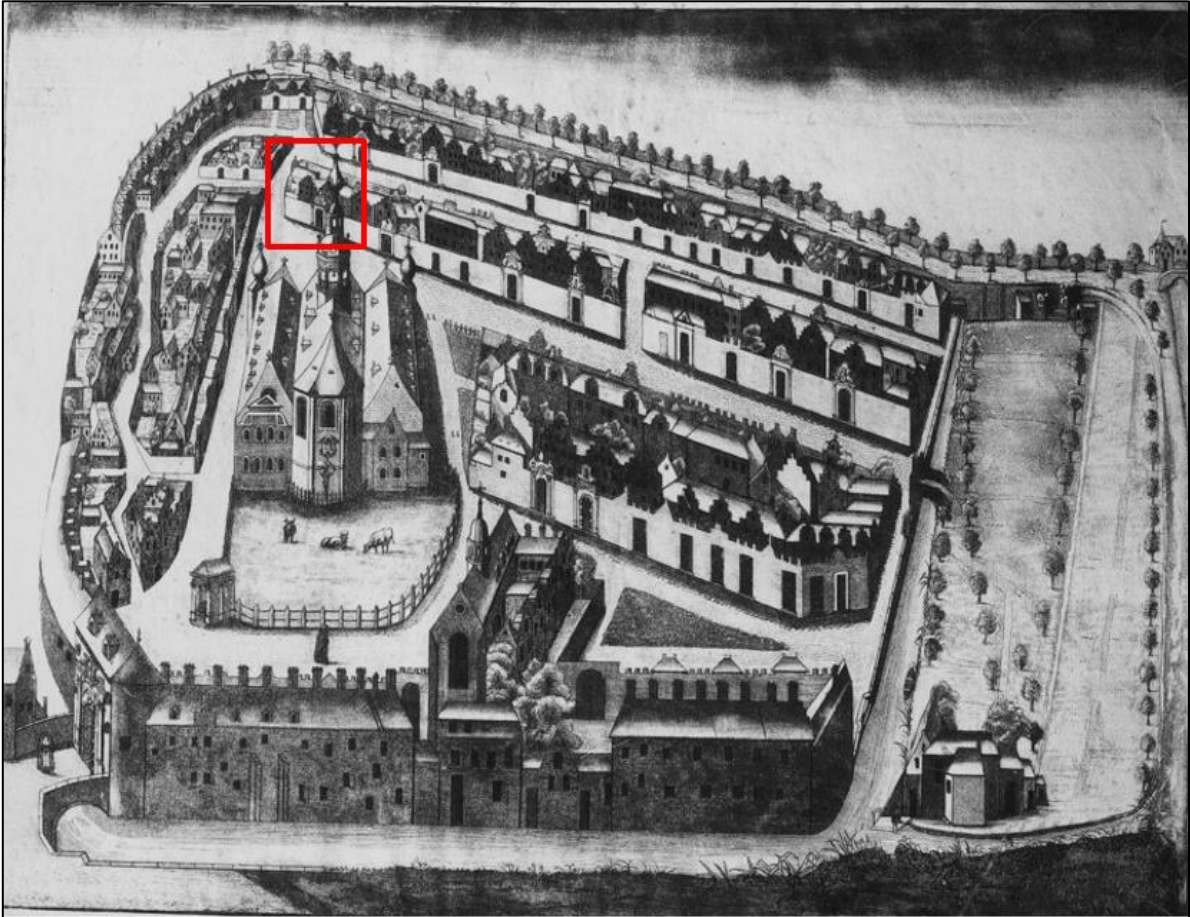

Figuur 26: Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden, Joseph de Ferraris, (1771-1778).⁹⁸

⁹⁸ GEOPUNT 2017

De Ferrariskaarten zijn een verzameling van 275 uiterst gedetailleerde topografische kaarten van de Oostenrijkse Nederlanden. Ze zijn opgemaakt tussen 1771 en 1778 onder leiding van Joseph de Ferraris, een generaal bij de Oostenrijkse artillerie en veldmaarschalk in de Oostenrijkse Nederlanden. Het is de eerste systematische kartering van het Belgische grondgebied.⁹⁹ Op de kaart van de Ferraris werd bebouwing langs de Begijnhofdries en de Edmond Boonenstraat, ter hoogte van het plangebied, weergegeven. Deze bebouwing komt vermoedelijk overeen met de conventen, gebouwd in de diepte van het perceel met de trapgevel naar de straat gericht. De omvang van de twee conventen in hun huidige vorm komt echter niet overeen met deze weergave door de Ferraris.

DE EERSTE HELFT VAN DE 19DE EEUW

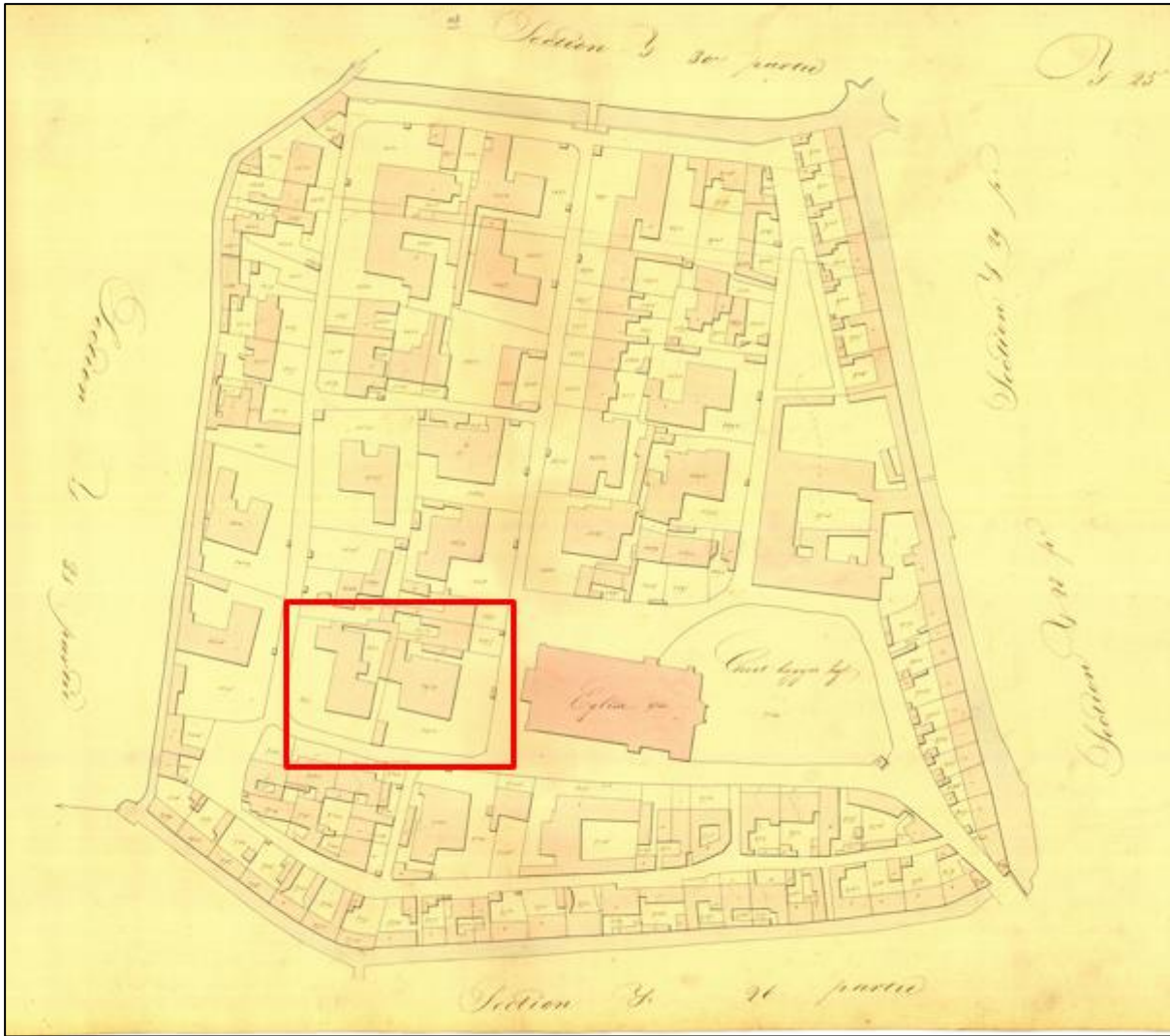

Figuur 27: Groot begijnhof Sint-Elisabeth, s.n., (1825).¹⁰⁰ Het noorden is naar rechts gericht.

Deze tekening uit 1825 door een onbekende auteur geeft voor het eerst zicht op de zijgevels van het Convent Ter Velde. Twee trapgevels komen tevoorschijn achter de kerktoren. Het Convent werd gescheiden van een witgekalkte omheiningsmuur en toegankelijk gemaakt door middel van de tot op vandaag bewaarde poorttoegang, die erg groots werd weergegeven. Links van het convent is een voortuin zichtbaar. Het Nieuw Convent is niet met zekerheid te identificeren.

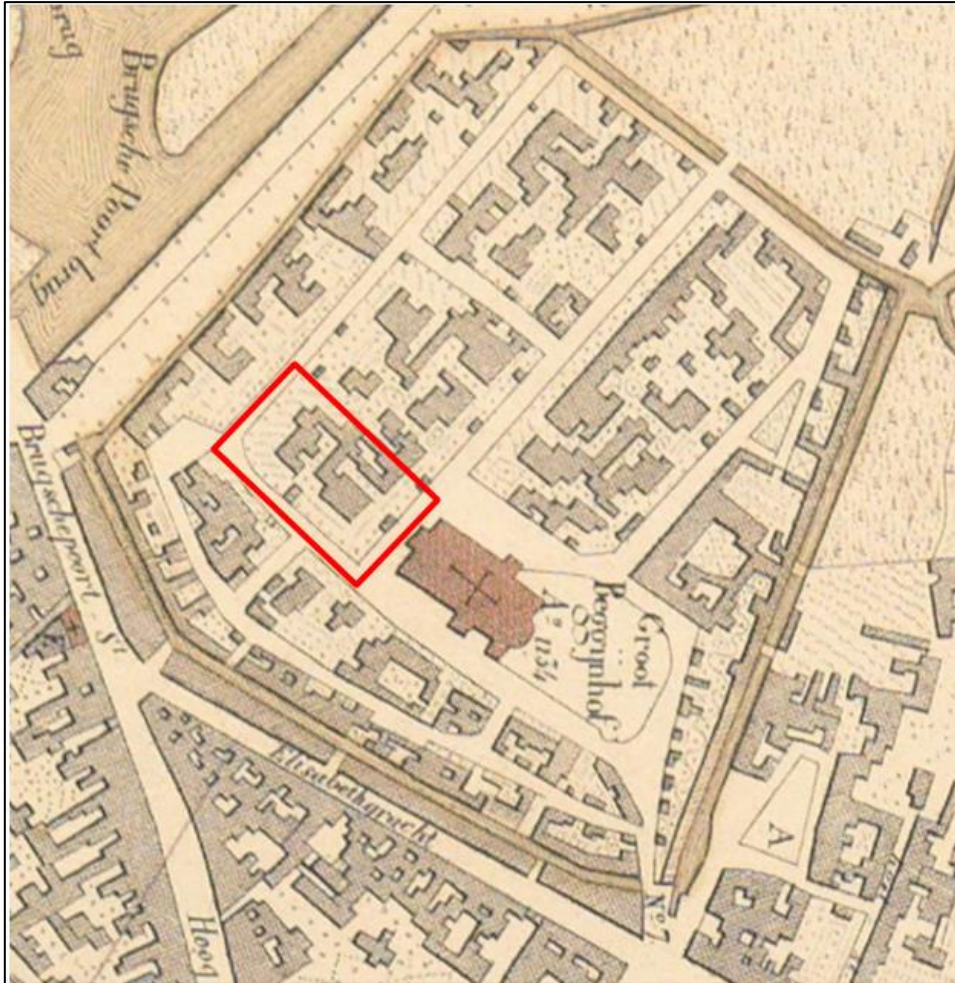
⁹⁹ KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK VAN BELGIË 2016

¹⁰⁰ Anon 2017

Figuur 28: Groot begijnhof Sint-Elisabeth, primitief kadaster, 1830-1835.¹⁰¹ Niet op schaal.

¹⁰¹ kadaster Gent 1830

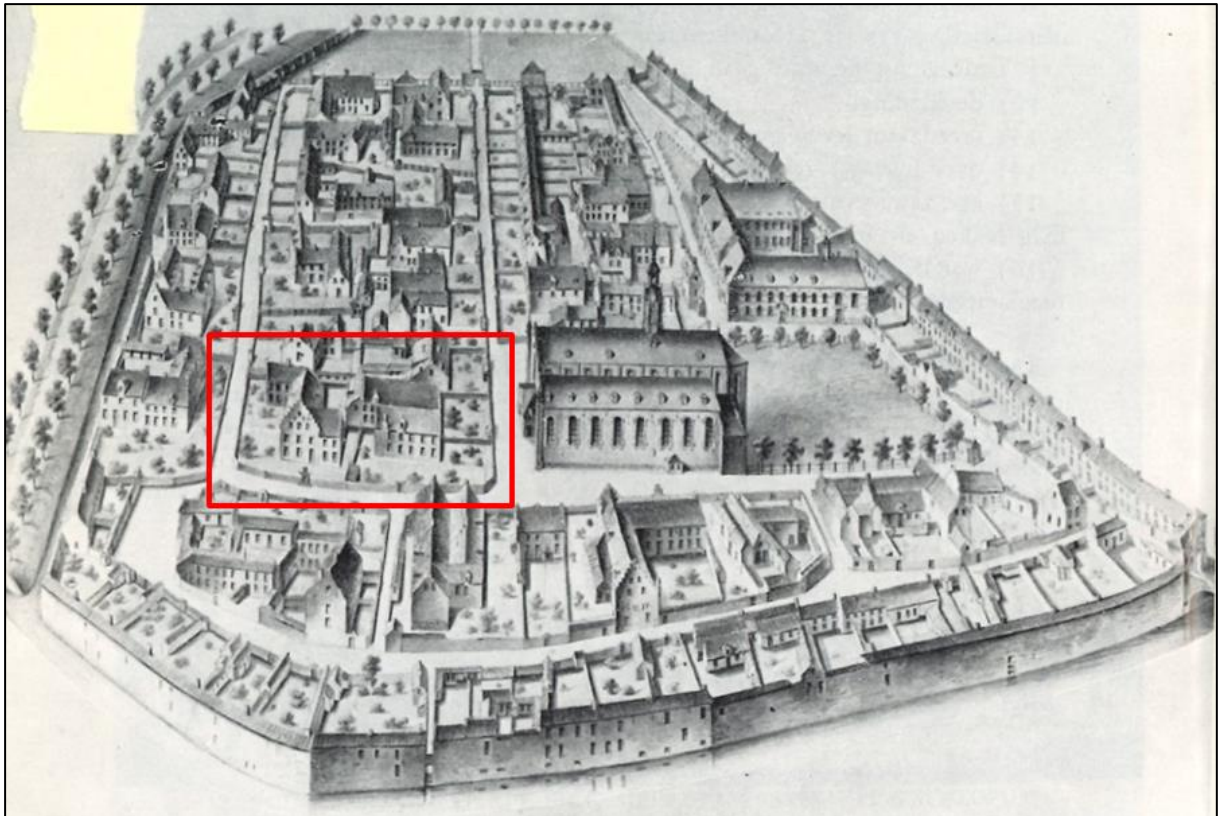

Figuur 29: Plan der Stad Gent, Brunon J. Saurel, uitgever: J. jacqmain, (1841).¹⁰² Het noorden is naar rechts gericht, niet op schaal.

Het is in 1830 door met de opmaak van het primitief kadaster en in 1841 met het 'Plan der Stad Gent' door J. Saurel dat voor het eerst de bebouwing van de conventen werd weergegeven zoals deze ook vandaag nog in grote mate te herkennen is. Beide conventen waren ommuurd, waarbij ieder convent toegankelijk werd gemaakt door middel van een poorttoegang, eveneens afgebeeld op de kaart als bouwvolume. Uit deze weergave blijkt dat het Convent Ter Velde gedurende de 19de eeuw in verbinding stond met het Nieuw Convent, terwijl deze vandaag los van elkaar staan. Het Nieuw Convent vertoont enkele aanbouwen sinds zijn toestand gedurende de opmaak van de de Ferrariskaart tussen 1771-1778. Zo werd aan de zijgevel langs de Hippoliet Lammensstraat een aanbouw met zadeldak gebouwd. Deze aanbouw kan als 1789 gedateerd worden dankzij de muurankers.¹⁰³ De weinig harmonische aansluiting van deze aanbouw met het hoofdvolume (cf. bouwnaad tegenover de raamopeningen in de hedendaagse toestand), bevestigt dat deze aanbouw pas later werd toegevoegd. Ook langs de zijde van het Convent Ter Velde vertoont het Nieuw Convent aanbouwen die te situeren zijn tussen 1777 en 1841. Parallel aan het Convent Ter Velde situeert zich tevens een smalle vleugel die in verbinding stond met beide conventen, maar die ook vandaag niet meer bestaat. De bouw van het Nieuw Convent geschiedde dus in verschillende fasen; de diverse vleugels werden doorgaans niet in één keer, maar met een tussentijd van enkele jaren of decennia verbouwd. Beide conventen werden rondom rond voorzien van een voortuin aan de straatzijde en een binnentuin.

¹⁰² s.n.; 2017

¹⁰³ IOE 2017, ID: 83704

Figuur 30: Het Sint-Elisabethbegijnhof te Gent met detail van de conventen, Atlas Goetghebeur, (1848).¹⁰⁴

Deze gravure uit de eerste helft van de 19de eeuw strookt met de weergave op plan van een decennia eerder door J. Saurel. Zo bestond de toenmalige verbinding tussen beide conventen uit een langwerpig bouwblok van één bouwlaag waardoor een echte binnentuin werd gecreëerd. Vandaag is dit bouwblok niet meer aanwezig en zijn beide conventen van elkaar gescheiden. Ook de twee aanbouwen aan het

¹⁰⁴ JORDANUS & DE PUE 1984, p. 16

hoofdvolume van het Nieuw Convent zijn nu duidelijk zichtbaar. Grote gelijkenissen zijn te trekken tussen deze weergave en de hedendaagse toestand, wat doet vermoeden dat er nog weinig grote ingrepen plaatsgevonden aan de grote structuur van beide conventen sinds de 19de eeuw. De binnentuinen en voortuinen werden van de straat gescheiden door omheiningsmuren en toegankelijk gemaakt door poorttoegangen. Beide conventen werden van elkaar gescheiden door een muur die tevens de grens van beide percelen vormde. Tegen deze muur bevond zich een klein bouwvolume, in eerste instantie verward met een poorttoegang, maar waarvan de functie toch eerder onzeker blijkt. Dit volume werd niet overgeleverd tot op vandaag.

DE TWEEDE HELFT VAN DE 19DE EEUW

De druk van de uitdijende stedelijke bevolking werd ondraaglijk in de tweede helft van de 19de eeuw en vormde de motivatie voor de verstoring van het gesloten karakter van het Sint-Elisabethbegijnhof. De site was gelegen op een plaats die goede perspectieven bood voor de uitbreiding van de stad.¹⁰⁵ Om de omgeving aantrekkelijker te maken voor bouwlustigen, werden tussen 1860 en 1864 de Begijnhoflaan, Rabotstraat, Van Wittenberghestraat en Jan Verspeyenstraat getrokken. Aan deze nieuwe straten werden namen van 19de-eeuwse weldoeners van het begijnhof gegeven. De overige straten werden verbreed en rechtgetrokken door het inpalmen van voortuinen. Enkel de Provenierstersstraat bleef haar oorspronkelijk karakter behouden. De grachten werden gedempt in 1867 zodat het begijnhof binnen het woongebied van de stad geïntegreerd werd. Een samenloop van omstandigheden, zoals de Franse Revolutie (waardoor de kerkelijke goederen eigendom van de gemeenten werden), het aan de macht komen van een liberaal stadsbestuur in de stad Gent, de industriële revolutie (met de vraag naar goedkope arbeiderswoningen) en de druk van de uitdijende stadskern leidde er uiteindelijk toe dat de begijnen zich verplicht zagen te verhuizen. In 1874 tenslotte verlieten de laatste 600 begijnen definitief hun oude hof om zich te vestigen in hun nieuw begijnhof te Sint-Amandsberg, geschonken door de Hertog van Arenberg (1824-1875). Het grootste begijnhof van de Lage Landen hield na meer dan 630 jaar op te bestaan. De monumentale ingangspoort van het Sint-Elisabethbegijnhof werd in 1879 afgebroken en in 1926 wederopgebouwd als ingang van het Bijlokemuseum.¹⁰⁶ Verschillende bouwblokken verdwenen gedurende de ontmanteling van het begijnhof en werden op het einde van de 19de eeuw vervangen door statige herenhuizen aan de Begijnhoflaan. Ook in de G. Rodenbachstraat, H. Lammensstraat en op de Begijnhofdries werden bij de verbredingswerken verschillende oude panden gesloopt en vervangen door eind 19de-eeuwse huizenrijen. Bijgevolg bleef van de oorspronkelijke 17de eeuwse interieurs zeer weinig bewaard. De begijnhofkerk werd omgevormd tot de parochiekerk Sint-Elisabeth. In de Infirmerie en het huis van de Grootjuffer werd een stadsschool, het "Dr. Decroly Instituut" ondergebracht.¹⁰⁷

¹⁰⁵ VAN DE KERKHOVE e.a. 1984, p. 42

¹⁰⁶ IOE 2017, ID: 122210

¹⁰⁷ IOE 2017, ID: 122164

Figuur 31: Kadasterplan 1876. Toestand voor 1876 en toestand na 1876.¹⁰⁸ Het noorden is naar rechts gericht, niet op schaal.

Een wijziging in het kadaster in 1876 kan een beeld geven van de toestand van de conventen in de tweede helft van de 19de eeuw. Zo werd het binnenhof van het Nieuw Convent aangepast tot een regelmatige rechthoek wat impliceerde dat de in- en uitbouwen van voor 1871 werden herleid tot een rechte gevel. Het perceel van het Nieuw Convent werd ingekrompen waardoor de verbinding tussen beiden conventen verdween. De parallelle vleugel van het Convent Ter Velde die volgens de gravure van Goetghebuer nog in verbinding stond met beide conventen, werd reeds voor 1876 losgekoppeld van de hoofdvolumes. Een ander opvallend element is hoe de percelen van beide conventen werden ingekrompen ten gunste van het verbreden van de wegenis in de jaren zestig van de 19de eeuw. Dit is het moment dat ook de omheiningsmuur rond de conventen verdween, samen met de voortuinen, de scheidingsmuur en het onbekende bouwvolume op de perceelsgrens. Het barokke poortje met de beeltenis van Sint-Hubertus dat toegang verschafte tot het Convent Ten Velde, schoof op naar achter, werd tussen het Convent Ter velde en het naastliggende nieuwe pand ingepast, en kon zo behouden worden. De poorttoegang tot het Nieuw Convent langs de huidige Edmond Boonenstraat verdween bij deze aanpassing en kreeg geen nieuwe locatie.

Onderstaande postkaart toont een zicht op de Begijnhofdries met links het Convent Ter Velde, erachter de Sint-Elisabethkerk en rechts een oorspronkelijke huizenrij met ommuurde voortuinen. De poorten verdwenen in bijna alle gevallen en de omheiningsmuren werden herleidt tot kniehoge muurtjes die eerder dienden als een visuele afbakening van het perceel. Bij het Convent ter Velde reikte de wegenis tot aan de gevel.

¹⁰⁸ kadaster Gent 1876

Figuur 32: Postkaart Sint-Elisabethbegijnhof, s.d., s.n..¹⁰⁹

DE 20STE EEUW

Het Convent Ter Velde kende zijn grootste aanpassingen in de voorgaande eeuwen. Hoewel deze ingrepen gerelativeerd moeten worden; de kern van het convent, het diephuis met dubbele trapgevel bleef sinds zijn bouw in de 17de eeuw quasi onveranderd. Het convent werd losgekoppeld van het Nieuw Convent en ook de parallelle vleugel rechts van het convent valt niet meer te bespeuren op onderstaande foto uit 1900. Opvallend is dat ook hier de voortuinen verdwenen zijn en dat de wegenis reikt tot aan de gevel. Onderstaande foto van 1970 toont opnieuw een lage tuinmuur met hekwerk waardoor het convent terug werd voorzien van een voortuin. Deze aanpassing valt zo te situeren in de tweede helft van de 20ste eeuw.

Figuur 33: Convent Ter Velde, s.n., (1900).¹¹⁰

¹⁰⁹ s.n z.d.

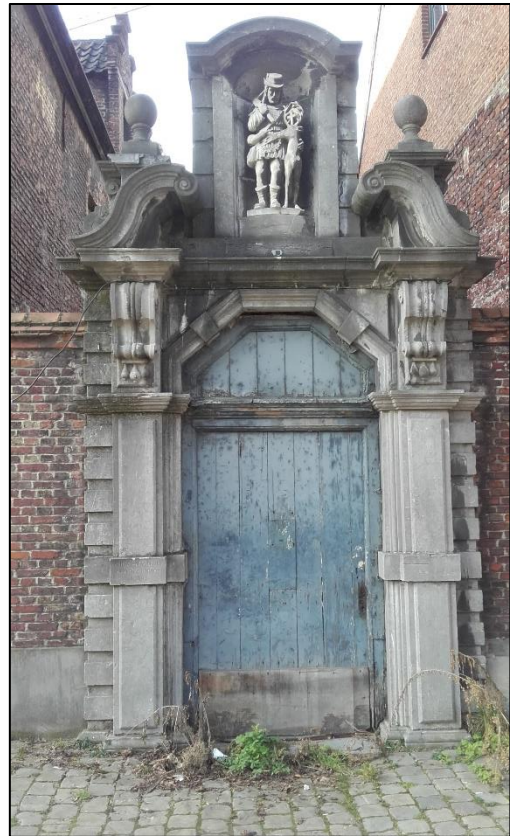
¹¹⁰ DELCAMPE Luxembourg SA 2017

Figuur 34: Convent ter Velde, s.n., (ca. 1970).¹¹¹

De poorttoegang die de toegang tot het Convent Ter Velde verschaft werd in 1958 gerestaureerd door de 'Vrienden van het Oud Begijnhof'. Later werd een Sint-Hubertusbeeld in de nis geplaatst.

¹¹¹ VANDENBUSSCHE 1970, p. 249

Figuur 35: Poorttoegang van Convent Ter Velde uit 1664, toestand van 1994.¹¹²

Figuur 36: Poorttoegang van Convent Ter Velde uit 1664, hedendaagse toestand.¹¹³

Het Nieuw Convent kende in deze meer recente periode wel enkele aanpassingen. Langs de Edmond Boonenstraat, rechts van de trapgevel, bevindt zich een aanbouw die zichtbaar in een betere staat verkeerd. Deze constructie zou een toevoeging zijn uit het derde kwart van de 20ste eeuw; de periode waarin voor het eerst ingrijpende restauratiewerken plaatsvonden, en ter vervanging van een gelijkaardige aanbouw uit de periode tussen 1777 en 1841. Zo veranderde er echter niets aan de omvang van het bouwvolume. De rechtertravee van de trapgevel van het hoofdvolume werd vermoedelijk gedurende deze restauratiefase voorzien van een kruiskozijn en een bolkozijn boven de deur.

¹¹² Anon 2017

¹¹³ BAAC, toestand van februari 2017.

Figuur 37: Gand. L' Ancien Béguinage, s.n., (1904).¹¹⁴

Bovenstaande postkaart toont de Edmond Boonenstraat met rechts het Nieuw Convent dat op dat moment fungeerde als estaminet. De originele aanbouw rechts van de trapgevel is hier zichtbaar. Grote gelijkenissen zijn te trekken met de hedendaagse reconstructie. De wegenis grenst nog tot aan de gevel.

Figuur 38: Foto Edmond Boonenstraat, Gent, s.n., (tweede helft 20ste eeuw).¹¹⁵

¹¹⁴ DELCAMPE Luxembourg SA 2017

¹¹⁵ GENT 2017

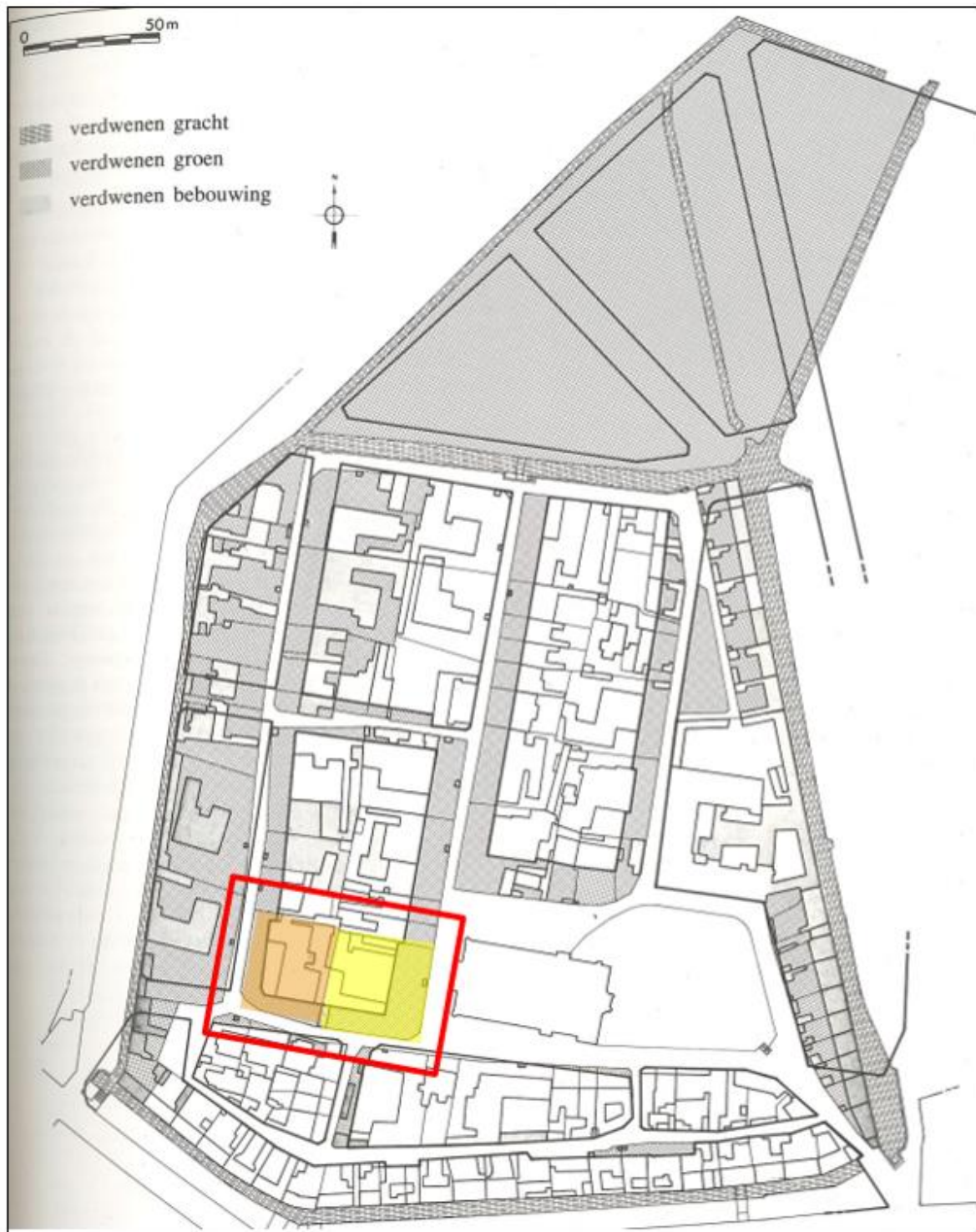
Figuur 38 geeft de Edmond Boonenstraat weer met rechts het Nieuw Convent met de blinde zijtrapgevel en de vernieuwde 20ste eeuwse aanbouw. Een lage omheiningsmuur werd toegevoegd en resulteerde opnieuw in een beperkte voortuin voor het Convent Ter Velde.

Figuur 39: Het Nieuw Convent langs de Hippoliet Lammensstraat, s.n., (1975).¹¹⁶

Ter samenvatting geeft onderstaand grondplan geeft een algemeen overzicht van de algemene aanpassingen wat betreft de grachten, het groen (in vele gevallen de voortuinen) en de bebouwing, die plaatsvonden in het Sint-Elisabethbegijnhof sinds de ontmanteling vanaf de tweede helft van de 19de eeuw.

¹¹⁶ IOE 2017, ID: 83704

Figuur 40: Evolutie van het Sint-Elisabethbegijnhof, Gent.¹¹⁷ Convent Ter Velde in het geel, Nieuw Convent in het oranje. Niet op schaal.

Sinds de ontmanteling van het begijnhof gebeurde er bijzonder weinig in de steeds meer vervallen buurt. De Commissie voor Openbare Onderstand hield met beperkte middelen haar eigendommen in stand en deelde de huizen op tot meervoudige wooneenheden voor hulpbehoevenden en bejaarden. Ondertussen waakte de toenmalige KCML er over dat de site niet verder werd ontmanteld. Vanaf de

¹¹⁷ VAN DE KERKHOVE e.a. 1984, p. 83

jaren 1970 werden verschillende begijnhofhuizen openbaar verkocht. In 1985 werd het begijnhof officieel erkend als herwaarderingsgebied wat de start van restauratiewerken vereenvoudigde. Vandaag wachtten de twee conventen die de focus van dit onderzoek vormen en een klein aantal woningen nog op een restauratie.¹¹⁸

BESLUIT

De kern van het Groot Begijnhof of het Sint-Elisabethbegijnhof te Gent als stedenbouwkundig geheel werd in de jaren veertig van de 13de eeuw gelegd. De beschikbare gegevens omtrent de vroege bouwgeschiedenis zijn schaars en laten enkel toe veronderstellingen te maken. Tijdens de 17de eeuw kende het begijnhof een uitzonderlijke bloei en werd het grotendeels herbouwd zonder de algemene structuur uit de 13de eeuw te verliezen. De basis van het begijnhof als architecturaal geheel kreeg in deze eeuw vorm. Tijdens de tweede helft van de 19de eeuw verloor het begijnhof zijn gesloten karakter en werden verschillende aanpassingen en verbouwingen doorgevoerd.

Over het algemeen kan besloten worden dat de bebouwing binnen het plangebied steeds toeneemt en stabiliseerde gedurende de tweede helft van de 18de eeuw. Uit de evolutie van de bebouwing van het perceel zoals weergegeven op de historische kaarten kan enkel duidelijke stenen bebouwing opgemerkt worden vanaf 1771-1778 zoals weergegeven door de de Ferrariskaart. De muurankers en archivalische bronnen bevestigen echter de bouw vanaf 1660. Wat uit deze historische kaarten kan afgeleid worden, is dat er zich mogelijk geen stenen bebouwing bevond op deze percelen voor de bouw van de huidige stenen conventen. De kaart van Van Deventer wijst er wel op dat er zich andere constructies, mogelijk in hout en leem, binnen het plangebied bevonden voor de bouw van de stenen conventen.

Zowel het Convent Ter Velde als het Nieuw Convent kenden hun eerste vormen als stenen constructie in deze 17de eeuw. Dat een convent een erg dynamisch geheel is, waarbij verschillende vleugels op latere tijdstippen werden aangebouwd of verbouwd blijkt uit de bouwgeschiedenis van het Nieuw Convent. Het Convent Ter Velde kende een iets constantere bouwgeschiedenis. Bij beide conventen werd de historische kern bewaard tot op vandaag, en zijn het aanbouwen die grote wijzigingen ondergingen.

¹¹⁸ LAPORTE 2014, p. 3-4

1.3.3 Archeologisch kader

De Centrale Archeologische Inventaris (CAI) is een databank van archeologische vindplaatsen in Vlaanderen. Dit overheidsinstrument helpt ons om een inschatting te maken over het archeologisch potentieel van het plangebied.

Voor het plangebied zelf zijn er geen archeologische waarden gekend. Rondom het projectgebied, in het begijnhof en in de directe omgeving van het begijnhof, werden enkele vondsten geregistreerd. Echter werd nog niet eerder een doelbewuste en gestructureerd archeologisch onderzoek gedaan binnen de historische grenzen van het begijnhof (zie Tabel 1).

CAI-NUMMER	OMSCHRIJVING
157709	AFVALPUT
333554	RENTANTEN GRONDPLAN
333596	AFVALPUT, OVERWELVING, OUDER VLOERPIJL EN MUURRESTEN
333583	VONDSTENCONCENTRATIE VAN AARDEWERK
333582	VONDSTENCONCENTRATIE VAN AARDEWERK
333581	VONDSTENCONCENTRATIE VAN AARDEWERK
333584	VONDSTENCONCENTRATIE VAN AARDEWERK
333580	RONDE CONSTRUCTIE
333590	MAJOLICAFRAGMENT
333556	BEGIJNHOFTOREN
333555	SLUIS EN VERSTERKINGSELEMENT
333558	WALToren
151208	SITE MET WALGRACHT
160695	SCHERVEN
151327	WATERPUTTEN
157902	OMMURING PRINSENHOF
333579	MOTTEKASTEEL PRINSENHOF

333586	RESTEN HOF TER WALLE
151021	BOUWKUNDIGE REST VAN POORTTOEGANG
157798	OMHEININGSMUUR
151210	RENTANTEN PRINSENHOF
151219	RENTANTEN PRINSENHOF

Tabel 1: Archeologische waarden in de CAI in de onmiddellijke omgeving van het plangebied.¹¹⁹

Ter hoogte van het kruispunt van de Edmond Boonenstraat met de Zwartekatstraat (CAI: 157709) werd bij de heraanleg van de straat in 1997 een afvalput, mogelijk een beerput, daterend uit de 16de eeuw aangetroffen. Deze afvalput bevatte aardewerkfragmenten, glasfragmenten, metaal, leder en dierlijk botmateriaal. Verder werd een stenen applique aangetroffen waarop Christus met zijn apostelen werd afgebeeld.¹²⁰

In 1823 werden bij de bouw van twee huizen langs de Begijnhofdries restanten aangetroffen van een grondplan alsook architecturale elementen (basissen, kolommen). Mogelijk gaat het hier om de 13de eeuwse voorganger van de huidige kerk (CAI: 333554).¹²¹

In 1985 werden op een perceel in de Zwartekatstraat nummer 6-8, eveneens binnen de afbakening van het begijnhof gelegen, tal van bewoningssporen teruggevonden die te dateren zijn tussen de 14de en het begin van de 17de eeuw (CAI: 333596). Er werden baksteenresten teruggevonden met daarin bouwpuin (dakpannen en bakstenen) en een aanzet van een overwelling. Verder kwam een ouder vloerpeil aan het licht, aangeduid door flinters Doornikse kalksteen. Daarnaast werden ook roodbakken, niet geglazuurde tegels in een ouder vloerniveau aangetroffen. Muurresten die werden opgespoord dateerden van de 14de eeuw tot 1619. Tot slot wees de vondst van keukengerei in rood aardewerk met glazuur op de vroegere bewoning ter hoogte van het begijnhof.¹²²

In 1976 werd op een perceel in de Proveniersstraat nummer 31-33 op een vondstenconcentratie van aardewerk gestoten die te dateren viel tussen de 17de en 18de eeuw (CAI: 333583). Het betrof geglazuurd en ongeglaazuurd aardewerk, steengoed, faience, porselein, majolica, Gelijktijdig werden verderop in de straat (nummer 11) gelijkaardige vondsten van aardewerk aangetroffen (CAI: 333582), maar die een eeuw eerder te dateren zijn. Op het naastliggende perceel (nummer 9) alsook ter hoogte van nummer 15, waar de straat loopt, werd eveneens in 1976 gelijkaardig type aardewerk aangetroffen (CAI: 333581), steeds te dateren tussen de 16de en de 17de eeuw. Tot slot is er een vage beschrijving in de CAI (333580), eveneens in de Proveniersstraat, nummer 37, waar een niet gedateerde (half)ronde constructie werd opgegraven.¹²³

Een laatste vondst die binnen de vroegere grenzen van het begijnhof werd gedaan, situeerde zich ter hoogte van het Sint-Elisabethplein (CAI: 333590). Hier werden in 1992 Spaans-moorse majolicafragmenten teruggevonden die te dateren zijn in de 16de eeuw.¹²⁴

¹¹⁹ CAI 2017

¹²⁰ CAI 2017, nr.: 157709

¹²¹ CAI 2017, nr.: 333554

¹²² CAI 2017, nr.: 333596

¹²³ CAI 2017, nr.: 333583, 333582, 333581, 333580

¹²⁴ CAI 2017, nr.: 333590

Ter hoogte van de Begijnhoflaan en de Brugse poort werden enkele vondsten gedaan waarbij de door de geschiedenis gekende loop van de vestingwerken werd bevestigd. Zo werd in 1981 ter hoogte van de Brugse Poort een toren, de Begijnhoftoren of 'beghyne torre', teruggevonden (CAI: 333556). In datzelfde jaar werden niet ver daarvan, op de Begijnhoflaan nog een toren teruggevonden, de Waltoren, die eveneens deel uitmaakte van de vestingen rond Gent (CAI: 333558). Resten in baksteen wijzen op een datering in de Late-Middeleeuwen. Tot slot werden zes jaar later, eveneens op de Begijnhoflaan, resten teruggevonden van deze vestingen, te dateren in dezelfde periode (CAI: 333555). Resten in baksteen met een parement in Doornikse kalksteen, een gewelf in baksteen, en een massieve constructie uit baksteen met een zandstenen parement met groeven wijst op de aanwezigheid van de vestingen en een sluis (deze vondsten situeerden zich in de nabijheid van de grachten).¹²⁵

Ten zuidwesten van het plangebied werden in 2008 ter hoogte van het bouwblok gelegen tussen de Nieuwewandeling en de Pieter Colpaertsteeg sporen teruggevonden van een site met walgracht, het Spiegelhof (CAI: 151208). Deze site valt te situeren in de Late-Middeleeuwen, is herkenbaar op historische kaarten en werd reeds in 1737 vermeld als 'hof van plaisance'.¹²⁶

Buiten de grenzen van het Sint-Elisabethbegijnhof en ten zuiden van het plangebied, ter hoogte van Akkerstraat 86, werden in 2010 enkele vondsten gedaan uit de Late-Middeleeuwen (CAI: 160695). De scherven die werden aangetroffen zijn te dateren in de 15de eeuw.¹²⁷

Ten zuidoosten van het plangebied werd de Peperstraat met zijn aangrenzende percelen aan een archeologisch onderzoek onderworpen (CAI: 151327). Hier stootte men in 2008 op een muur, laat-middeleeuws aardewerk en 16 waterputten die eveneens in de Late-Middeleeuwen te dateren zijn.¹²⁸

Net buiten de vroegere grenzen van het Sint-Elisabethbegijnhof, bevindt zich ten oosten van het plangebied, het vroegere Prinsenhof, een in oorsprong mottekasteel uit de Late-Middeleeuwen waarvan het opperhof ten zuiden van de Simon de Mirabellostraat moet gesitueerd worden (CAI: 333579). Op de plaats van het latere Prinsenhof, lag de Wal of Hof Ten Walle, reeds in 1231 omschreven als mottekasteel. Tal van onderzoeken en opgravingen gebeurden rond deze site, en zo in de nabijheid van het Sint-Elisabethbegijnhof en het plangebied. Zo werden door onderzoek mogelijke sporen teruggevonden van het Hof Ten Walle (CAI: 333586). Deze zouden gedateerd worden op 1649. Tussen de Burgstraat en de Rabotstraat werd de ommuring van het Prinsenhof, daterend uit de Late-Middeleeuwen, onderzocht (CAI: 157902). Deze ommuring bestond uit een buitenmuur met aan de binnenzijde een parallel verlopende binnenmuur met poorttoegangen.¹²⁹ In 1990 en 1999 werden opgravingen verricht ten noorden van het Prinsenhof (CAI: 151021) rond een bewaarde poort tot het hof. Deze poorttoegang zou gefungeerd hebben als de noordelijke toegang tot het voorhof van het Prinsenhof en kan gedateerd worden in de Late-Middeleeuwen. Eveneens in 1990 gebeurde onderzoek naar een omheiningsmuur van het voormalige Prinsenhof (CAI: 157798). Sporen werden teruggevonden van een muur tot 37 m lang. Verder werden binnen de historische grenzen van het voormalige Prinsenhof nog restanten teruggevonden die eveneens toebehoren tot deze site (CAI: 151210 en 151219).¹³⁰

¹²⁵ CAI 2017, nr.: 333556, 333558, 333555

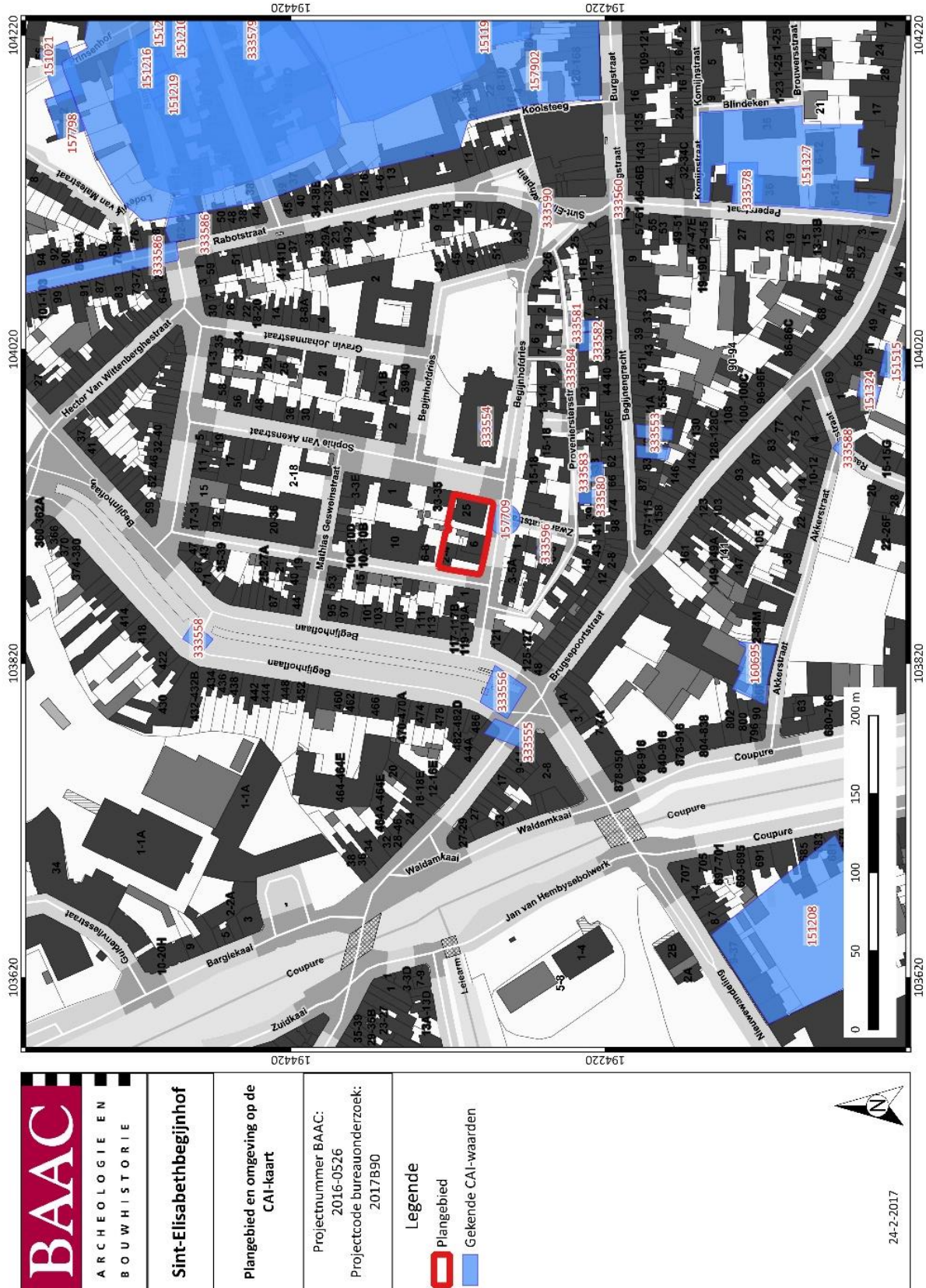
¹²⁶ CAI 2017, nr.: 151208

¹²⁷ CAI 2017, nr.: 160695

¹²⁸ CAI 2017, nr.: 151327

¹²⁹ CAI 2017, nr.: 157902

¹³⁰ CAI 2017, nr.: 333579, 333586, 151021, 157798, 151210, 151219

Figuur 41: Plangebied en omgeving op de CAI-kaart.¹³¹

¹³¹ CAI 2017

1.3.4 Terreinbezoek

Op 7 april 2017 werd door BAAC Vlaanderen bvba (L. Elsen en R. Vanoverbeke) een terreinbezoek uitgevoerd. Hierbij werd het plangebied geïnspecteerd op de toegankelijkheid en de uitvoerbaarheid van mogelijk geplande ingrepen in de context van verder archeologisch onderzoek. In combinatie met deze inspectie werden de bestaande vloerbedekkingen op de gelijkvloerse verdieping alsook de kelders bezocht en gedocumenteerd.

Een conclusie die na dit terreinbezoek genomen kon worden was dat het plangebied zeer slecht toegankelijk was. De reden voor de slechte toegankelijkheid zijn de vele begroeiingen en ommuringen die het plangebied omringen en de gedeeltelijke bebouwing van de te onderzoeken zone. Zo is de voortuin van het Convent Ter Velde niet toegankelijk voor de graafinstrumenten die nodig zijn om de gewenste ingrepen uit te voeren vanwege de lage omheiningmuur. Hetzelfde geldt voor de hoge struiken die de tuin van het Nieuw Convent omringen, een zone waar vier regenwater- en septische putten zullen komen en dus een grotere zone vormt voor de ingreep in de bodem. Tot slot is de ingesloten achtertuin ter hoogte van het Nieuw Convent niet toegankelijk vanwege de hoge omheiningmuur (cf. Figuur 3). Hetzelfde geldt voor de zone ter hoogte van de achtertuin van het Convent Ter Velde, waar zich bovendien nog te verwijderen structuren bevinden. Door de nog dichtgetimmerde achterdeuren van beide conventen is het ook niet mogelijk om deze delen van het plangebied te bereiken door de gebouwen.

Figuur 42: Enkele foto's die de ontoegankelijkheid van het terrein voor de nodige graafwerken aantonen.¹³²

¹³² BAAC Vlaanderen bvba, toestand van april 2017

Verschillende vloeren in het interieur zullen in het kader van de bouwplannen verwijderd worden. Enkel de houten planken vloeren die zich boven de kelder in het Convent Ter Velde situeren, zullen behouden blijven. De vloeren op het gelijkvloers zullen in functie van de komst van nieuwe vloeren tot 20 cm afgegraven worden. Hierbij zullen mogelijks historische vloeren verloren gaan. Deze historische vloeren kunnen een bron van informatie zijn voor de vervollediging van het bouwhistorisch onderzoek. In functie van deze onderzoekspiste werden gedurende het terreinbezoek de te verwijderen vloeren gedocumenteerd.

Na de analyse van de zichtbare vloerbedekkingen op de gelijkvloerse verdieping kan geconcludeerd worden dat het hier om recente vloeren gaat. Op de houten vloeren in het Convent Ter Velde na (die men overigens plant te bewaren), betrof het overal vloeren betegeld met cementtegels. Deze cementtegels vertonen onderlinge verschillen, maar kunnen allemaal tot dezelfde, recente (20ste eeuwse) tijdsperiode gerekend worden.

Figuur 43: De te bewaren houten vloeren in een voorkamer van het Convent Ter Velde.¹³³

¹³³ BAAC Vlaanderen bvba, toestand van april 2017

*Figuur 44: De cementtegelvloerbedekkingen in het Convent Ter Velde.*¹³⁴

De kelderverdieping van het Convent Ter Velde was toegankelijk. Hier bleek de vloer bedekt te zijn met een betonnen laag. Daarbij bestond de kelderconstructie onder andere uit stalen balken met I-profiel en snelbouwstenen (grijze sintelsteen). Hierdoor kan geconcludeerd worden dat de kelderverdieping in een recent verleden nog verstevigings- en renovatiewerken heeft gekend. Historische bouwsporen waren hier niet meer zichtbaar.

In het Nieuw Convent daarentegen waren de kelders niet toegankelijk aangezien zij volledig onder water stonden. Over deze ruimtes en de aanwezige vloeren kan bijgevolg niets besloten worden.

Een opvallende vloer die mogelijk in een verder verleden te situeren valt, zijn de hardstenen tegels die zich in de hal van het Nieuw Convent bevinden. Mogelijk gaat het hier om recuperatie van vloeren zoals dat wel gangbaar was, zeker wanneer het kostbare materialen als blauwe hardsteen betrof. Verder onderzoek naar onderliggende lagen kan hier nieuwe informatie opleveren.

*Figuur 45: De cementtegelvloerbedekkingen in het Convent Ter Velde.*¹³⁵

¹³⁴ BAAC Vlaanderen bvba, toestand van april 2017

¹³⁵ BAAC Vlaanderen bvba, toestand van april 2017

Tot slot waren de overige toegankelijke vertrekken in het Nieuw Convent voorzien van gelijkaardige cementtegelvloerbedekkingen als in het Convent Ter Velde.

*Figuur 46: De cementtegelvloerbedekkingen in het Nieuw Convent.*¹³⁶

Er werden in het Nieuw Convent geen houten vloeren aangetroffen. Sommige delen waren niet toegankelijk, maar de opdrachtgever kon echter verzekeren dat er ook in de overige delen van het convent geen houten vloeren bewaard bleven. De foto op Figuur 17 schept zo een beeld van een reeds verdwenen toestand waarbij de vloeren nog met houten planken bedekt waren. Deze werden doorheen de tijd vervangen door de overgeleverde cementtegels.

Afgezien van de houten plankenvloeren in het Convent Ter Velde en mogelijk de hardstenen tegels in het Nieuw Convent, betrof het allemaal vloerbedekkingen in cementtegels. Geweten is dat cementtegels vanaf 1840 in productie kwamen, maar pas in de decennia erna volop in ontwikkeling en algemeen gebruik kwamen, met een bloei vanaf 1896. Tot de Tweede Wereldoorlog was de ingelegde cementtegels door zijn gunstige prijs-kwaliteit-verhouding, in veel Europese landen een veelgevraagd product. Smaakveranderingen en vooral ook economische motieven leidden tot de vrijwel volledige teloorgang van de cementtegels. De eerste cementtegels waren eenvoudig van patroon, met vaak geometrische motieven. Hierbij overheersten de zwart-witte tegels de duurdere, meerkleurige varianten. Bij deze tegels bestaat de bovenste dunne laag of slijtlaag uit met kleurstoffen gemengde fijne cement, de onderste dikke laag of grondlaag uit zand en cement.¹³⁷ Na de Tweede Wereldoorlog wonnen vloertapijten en andere vloerbedekkingen als linoleum en marmoleum snel aan populariteit. Deze waren haast zonder uitzondering strakker van ontwerp en kleurstelling. Daarmee kwam een eind aan de bloeitijd van de gefigureerde vloertegel.¹³⁸ Aangezien het hier gaat om een op industriële schaal geproduceerde en aldus erg veel voorkomende vorm van vloerbedekking, kunnen hier geen erfgoedwaarden aan toegeschreven worden. Hun recente karakter kan wel aanwijzingen geven over de mogelijk meer historische vloerbedekkingen die zich onder deze laag bevinden.

¹³⁶ BAAC Vlaanderen bvba, toestand van april 2017

¹³⁷ BAECK 2008, p. 268

¹³⁸ BAECK 2008, p. 270

1.4 Besluit

1.4.1 Datering en interpretatie

De vroegst gekende activiteit op het terrein van het Sint-Elisabethbegijnhof en zo ook op het plangebied valt volgens het historisch onderzoek samen met het ontstaan van het Begijnhof zelf. Dit wil natuurlijk niet uitsluiten dat dit gebied niet eerder door de mens werd benut. Deze eerste activiteit valt te situeren vanaf 1242. Binnen het begijnhof werden reeds enkele archeologische vondsten gedaan. Hierbij ging het steeds om vondsten die te dateren zijn tussen de 14de en de 17de eeuw. Ook de archeologie kan zo geen bewijzen aanleveren dat er zich binnen het plangebied reeds bevolking bevond voor 1242. Ook van het nabijgelegen Prinsenhof, voorafgegaan door het Hof Ten Walle, zijn pas sporen vanaf 1231 teruggevonden.

Wanneer naar het plangebied zelf gekeken wordt, is concrete bebouwing gekend vanaf 1660. Daarvoor bevonden zich mogelijk constructies van leem en hout op deze plaats, zoals weergegeven op de kaart van Van Deventer. Bij een vondstmelding in de Zwartekatstraat werden echter bakstenen structuren gevonden die vanaf de 14de eeuw gedateerd konden worden, wat wijst op stenen structuren in het begijnhof voor de 17de eeuw. Andere vondsten in de nabijheid van het plangebied (Zwartekatstraat en de Proveniersstraat) zijn verschillende soorten aardewerk, tegels en andere bouwmaterialen. Enkel door een opgraving binnen het plangebied kan meer te weten gekomen worden over het al dan niet bestaan van een stenen structuur voor de bouw van de huidige conventen in 1660 en 1664.

Over van het gros van de bebouwing op het perceel kan gezegd worden dat deze behoorlijk stabiel is gebleven. De weergave van de conventen op historische kaarten vanaf 1830 strookt in zeer grote mate met de hedendaagse toestand. Tot de tweede helft van de 19de eeuw werden verschillende toevoegingen gedaan aan de bestaande conventen, vanaf 1850 kan er gezegd worden dat er eerder afbraak en inkrimping plaatsvond. Zo zijn vandaag verschillende structuren verdwenen waarvan de historische kaarten aantonen dat ze er ooit waren. Het zijn deze structuren die sporen kunnen hebben nagelaten in de bodem, of verstoring kunnen hebben veroorzaakt. Het gaat om het langwerpige bouwblok dat beide conventen met elkaar verbond, duidelijk zichtbaar op Figuur 28 en 29. Verder is ook de scheidingsmuur in de tuin tussen beide conventen met het aanpalende, kleine en onbekende volume ter hoogte van Convent Ter Velde vandaag verdwenen (deze evolutie is zichtbaar op Figuur 31). Bij de ontmanteling van het begijnhof verdween ook de omheiningsmuur van beide conventen en werden de tuinen ingekrompen. Deze werden vandaag deels terug gerecupereerd. Zo blijkt dat het voornamelijk de aanbouwen zijn die een fluctuerend element vormen, waarbij de historische kern van de woningen uit 1660 en 1664 steeds bewaard bleef.

Reeds bij het ontstaan van het begijnhof werd geopteerd voor een welbepaalde stratenaanleg die het begijnhof zo herkenbaar maakt als stadsbegijnhof. Voor de straten die grenzen aan het plangebied kan besloten worden dat deze sinds hun aanleg grotendeels onveranderd zijn gebleven en stroken met de hedendaagse toestand.

De conventen werden afgezien van een periode tussen 1860-1950 steeds voorzien van voortuinen, en constant van een binnentuin. Deze voor- en binnentuinen werden voorzien van beplantingen en mogelijk een Lourdesgrot. Dit zijn echter geen structuren die een grote verstoring van het bodemarchief kunnen betekenen. Toch is het niet ondenkbaar dat er zich een waterput in de tuin bevond.

1.4.2 Archeologische verwachting

Bij aanvang van het bureauonderzoek werd de vraag gesteld naar de aanwezigheid van archeologische waarden binnen het plangebied. Na afloop van het landschappelijk, het bouwhistorisch en het archeologisch bureauonderzoek is het mogelijk hier een genuanceerd antwoord op te geven.

Zo zullen er in het plangebied naar alle waarschijnlijkheid sporen terug te vinden zijn vanaf de 13de en de 14de eeuw. Dit is de periode van het ontstaan van het Sint-Elisabethbegijnhof en de periode waarin het begijnhof zijn grote structuur kreeg die ook vandaag nog herkenbaar is. Voorgaande archeologische vondsten in de buurt van het plangebied brachten steeds sporen van deze eeuwen en de daaropvolgende naar de oppervlakte. Zo is het ook mogelijk dat sporen uit de door het bouwhistorisch onderzoek gekende geschiedenis aan de oppervlakte komen. Zo kunnen er sporen zijn van de aanbouwen aan beide conventen, die zichtbaar zijn op historische kaarten, maar vandaag niet meer aanwezig. Ook kunnen er verwijzingen zijn naar de ommuring van de conventen, de vroegere grensmuur tussen beide conventen en de onbekende aanbouw. Verder kunnen vondstenconcentraties van tegels, keukengerei en dergelijke verwijzen naar het leven binnen de muren van het begijnhof. Het bodembestand lijkt niet aangetast te zijn gedurende de laatste eeuwen, waardoor de kans op het treffen van archeologische sporen hoog is.

Natuurlijk is het van belang ook zaken te weten te komen over de activiteit op het plangebied uit de oudere perioden, voor de bouw van de huidige conventen: de steentijden, metaaltijden, de Romeinse periode en de eerste eeuwen van bewoning sinds de oprichting van het begijnhof in het midden van de 13de eeuw. Voor deze perioden is er echter niets voorhanden wat betreft historische bronnen die relevant zijn voor het plangebied. Er is dus sprake van een hiaat. Het is bovendien niet zeker dat er bewoning en landgebruik was op de plaats van het plangebied voor het ontstaan van het begijnhof. Het betrof immers een 'broek'; de kenmerkende toponiem voor de aanduiding van een moerassig stuk grond. Deze minst gunstige gronden bleven steeds lang onbenut tot de meer interessante allemaal in gebruik waren. Het kan dus zijn dat deze gronden pas recent in de geschiedenis voor het eerst werden aangesneden, uit noodzaak vanwege de steeds groeiende kernstad. Aan de hand van de historische informatie en het kaartmateriaal kan niet met zekerheid gezegd worden of er archeologische waarden in het plangebied aanwezig zijn voor deze oudste perioden.

1.4.3 Potentieel op kennisvermeerdering

Het projectgebied is gelegen in de historische binnenstad van Gent. In deze zone wordt een dense bewoning vanaf de late middeleeuwen verwacht. Er is sprake van de oprichting van het Sint-Elisabethbegijnhof vanaf het midden van de 13de eeuw. Actieve bewoning van het plangebied kon met zekerheid worden vastgesteld op historische kaarten vanaf de 16de eeuw. Gezien de relatief diepe uitgraving van voornamelijk de regenwater- en septische putten, is de kans op verstoring van sporen van bewoning en bebouwing (voor de 16de eeuw) groot. De oudste periodes en de eeuwen voor de bouw van de huidige conventen, vormen een hiaat, dat door middel van een archeologische ingreep kan opgevuld worden. Bovendien kunnen sporen aan de oppervlakte komen die de onderzochte bouwhistorische evolutie vanaf de 16de eeuw bevestigen of hier extra informatie voor kunnen aanleveren. Ten slotte kunnen er artefacten aanwezig zijn die meer informatie verschaffen over de wooncultuur in het begijnhof als woontypologie in het algemeen. Het plangebied is vermoedelijk tot op vandaag behoorlijk onverstoord gebleven en lijkt een redelijk stabiel bodemgebruik gekend te hebben vanaf de bouw van de conventen in de 17de eeuw, waardoor de kans op het aantreffen van intacte archeologische waarden hoog is.

Het potentieel op kenniswinst bij verder onderzoek kadert echter steeds binnen de krijtlijnen van de specificaties en de impact van de geplande ingrepen. Men kan in deze verwijzen naar volgende elementen (per type bodemingreep):

- *Sloopwerken buitenmuren*: enkele muurtjes op de tuinen van de begijnhofpanden worden gesloopt. De sloop richt zich enkel op bovengronds opgaand muurwerk. Ter hoogte van het maaiveld worden de sloopwerken gestaakt. Deze ingrepen leiden dan ook niet tot schade aan het ondergrondse archeologisch erfgoed en kunnen bijgevolg niet leiden tot maatregelen voor verder archeologisch onderzoek.
- *Aanleg nutsleidingen*: een verstoring tot variërende diepte, maar echter slechts ca. 20 cm breed (buizen van 11cm breedte). De diepte van de aanlegsleuf is variabel, maar nooit meer dan 1.00 m. De loop van de nutsleidingen binnen het plangebied staat aangeduid op het plan in Bijlage 8.1.3. 'Begijnhof Gent – Hippoliet Lammensstraat – Grondplan -1'.
- *Aanleg fietsbergingen*: Voor de twee nieuwe fietsenbergingen zullen twee vloerplaten gelegd worden. Deze hebben een oppervlakte van 4,89 m² (380 cm x 150 cm) en 7,87 m² (350 cm x 230 cm). Voor deze vloerplaten wordt 25 cm onder het maaiveld afgegraven, de funderingsstroken – 30 cm brede strook aan de rand van de onderfundering - tot 75 cm onder het maaiveld. Deze fietsenbergingen situeren zich enerzijds centraal in het plangebied, tussen de twee gebouwen en anderzijds aan de rand van het plangebied, in het oosten.
- *Installatie van zes regenwaterputten en vijf septische putten ter hoogte van de omringende tuin (zie Figuur 1)*: Deze regenwaterputten zullen een doorsnede hebben van 130 cm, 150 cm of 170 cm tot 175 cm en een gelijke diepte. De bodem zal zo op deze plaatsen tot soms 175 cm diep verstoord worden. De afmetingen van deze septische putten zijn 130 cm x 75 cm x 130 cm. De locatie van de water- en septische putten binnen het plangebied staat aangeduid op het plan in Bijlage 8.1.3. 'Begijnhof Gent – Hippoliet Lammensstraat – Grondplan -1'.

Gezien de hierboven beschreven ingrepen vaak geclusterd liggen, moet men ook uitgaan van een volledige verstoring in de zones tussen de citernes en nutsleidingen. Elke registratie van oudere restanten van het begijnhof is potentieel erg waardevol en kan inzicht bieden in oudere bouwfases van het begijnhof, de inrichting van de omgeving voor het ontstaan van het begijnhof en de evolutie van het stedelijke weefsel van de stad Gent.

- *Heraanleg vloeren*: ook zullen verschillende vloeren in het interieur verwijderd worden (zie Figuur 1). Enkel de houten planken vloeren die zich boven de kelder in het Convent Ter Velde situeren zullen behouden blijven. De vloeren op het gelijkvloers zullen in functie van de komst van nieuwe vloeren tot 20 cm afgegraven worden.

Het uitbreken van het eerste vloerniveau zal geen waardevol bouwhistorisch of archeologisch erfgoed schaden. Deze vloeren hebben immers een erg beperkte waarde. Het is echter niet duidelijk of er zich onder deze vloerniveaus oudere, wel waardevolle vloerniveaus bevinden. Dit kan echter enkel tijdens verder archeologisch onderzoek met ingreep in de bodem vastgesteld worden. Verder is het ook mogelijk ter hoogte van deze vloerniveaus restanten van oudere bouwfases van de begijnhofpanden bloot te leggen. Deze kunnen opklimmen tot de eerste bebouwing op het begijnhof, aan het midden van de 13^e eeuw. Mede hierdoor zijn de locaties van de vloerniveaus archeologisch bijzonder interessant.

De mogelijk archeologisch erg relevante locaties waar de huidige vloerniveaus vervangen worden, verdienen echter extra motivatie om verder vooronderzoek uit te sluiten. Hier zou de aanleg van kleine proefputten het immers mogelijk maken een inschatting te maken van de archeologische waarde van onderliggende pakketten en vloerniveaus. Bijgevolg zou het Plan van Aanpak voor de opgraving ter hoogte van deze zones verfijnd kunnen worden. De aanleg van dergelijke proefputten wordt echter niet geadviseerd om volgende redenen:

- Dergelijke proefputten zijn destructief voor mogelijke onderliggende vloerniveaus. Bij het aantreffen van waardevolle vloerniveaus dient het vooronderzoek onvolledig gestaakt te worden of dient een deel van de vloer uitgebroken te worden. Dit laatste brengt de volledigheid van de gegevens bij vervolgonderzoek in gevaar. Het lijkt er met andere woorden op dat een volledige opgraving van de vloeren de integriteit van mogelijke onderliggende kwetsbare sporen en structuren (vloerniveaus) eerder garandeert dan een vooronderzoek. Ook zal deze onderzoekstechniek meer volledige resultaten opleveren.
- Dergelijke proefputten richten zich maar naar een klein deel van elk vloerniveau. De resultaten zijn bij voorbaat onvolledig en mogelijk niet representatief voor overige delen van de onderzoekszone.

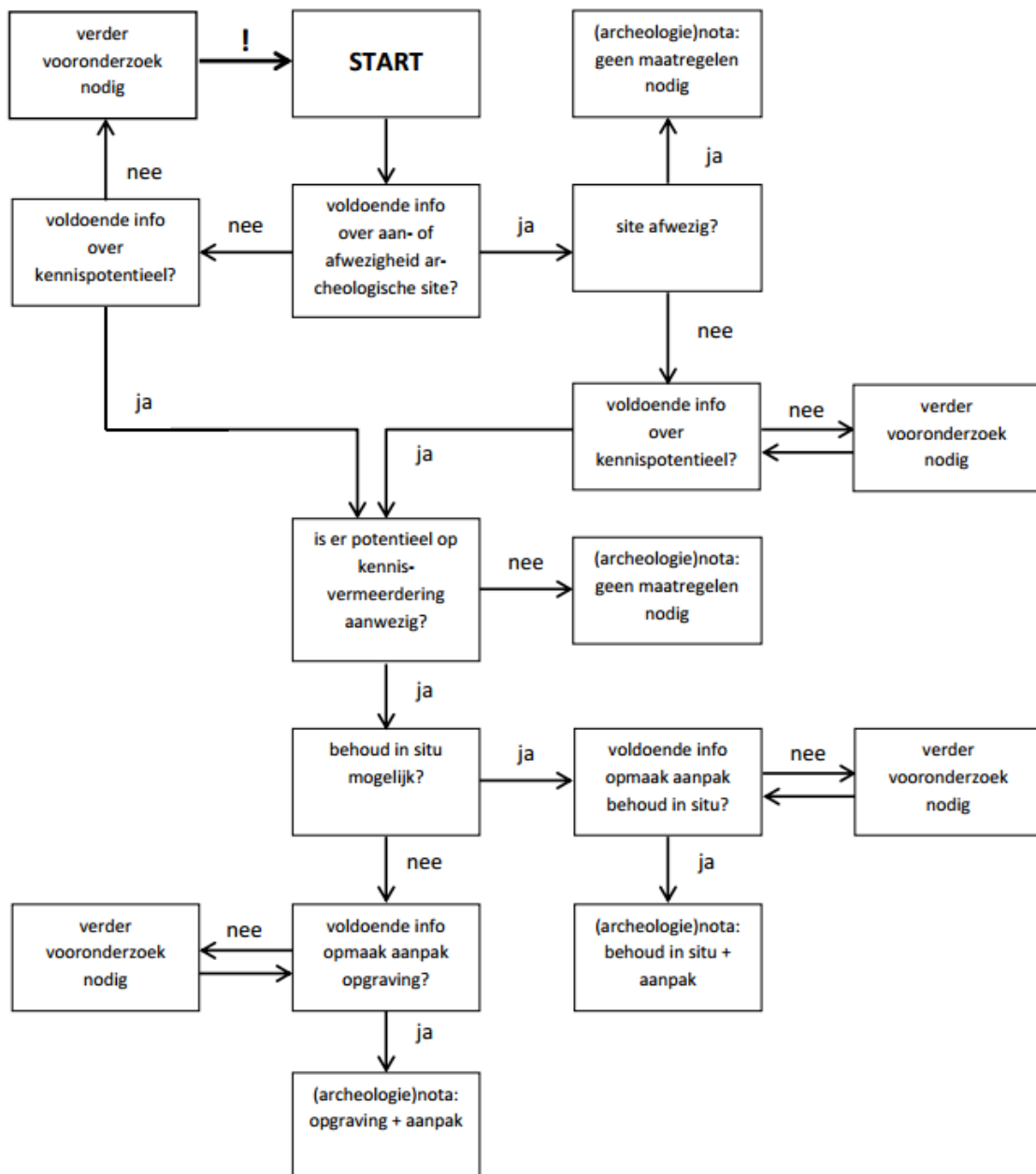
De tijds- en financiële investering in dergelijk onvolledig onderzoek is erg zwaar. Het verschil in tijdsbesteding en financiële kostprijs met een volledige archeologische opgraving van de zones is daarenboven eerder beperkt. Na een kosten-batenanalyse lijkt een volwaardige archeologische opgraving dan ook efficiënter dan een voorgaand proefputtenonderzoek, dat mogelijk alsnog vervolgd moet worden door een opgraving.

Bovenstaand overzicht geeft aan dat het potentieel op waardevolle kenniswinst bij verder archeologisch onderzoek bijzonder hoog is. Verder archeologisch onderzoek lijkt binnen de context van de voorliggende stedenbouwkundige vergunningsaanvraag onontbeerlijk.

1.4.4 Afweging noodzaak verder vooronderzoek

Bovenstaand overzicht geeft aan dat het potentieel op waardevolle kenniswinst bij verder archeologisch onderzoek bijzonder hoog is. Verder archeologisch onderzoek lijkt binnen de context van de voorliggende stedenbouwkundige vergunningsaanvraag onontbeerlijk.

Volgens de *Code van Goede Praktijk* paragraaf 5.2. dient na elke fase van het vooronderzoek (in deze het bureauonderzoek) te worden afgewogen of verder archeologisch vooronderzoek noodzakelijk is. Bij deze afweging kan men beroep doen op een beslissingsboom. Voor de voorliggende archeologienota komt men tot volgende conclusie:

Figuur 47: beslissingsboom bij de afweging voor noodzaak tot verder vooronderzoek.¹³⁹

- Voldoende info aanwezigheid site: ja (zie hierboven).
- Site aanwezig: gedeeltelijk ja, er zijn ontegensprekelijk restanten van het begijnhof in het bodemarchief aanwezig. Toch zijn niet alle details over deze restanten gekend. Ook zijn er mogelijk andere, oudere restanten in het bodemarchief aanwezig (zie hierboven).
- Voldoende info over kennispotentieel: ja (zie hierboven).
- Potentieel kennisvermeerdering aanwezig: ja (zie hierboven).

¹³⁹ AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2016a, fig. 3.

- Behoud in situ mogelijk: neen, de geplande werken zijn noodzakelijk, locatiespecifiek en bedreigen de aanwezige archeologische site.
- Voldoende info voor Plan van Aanpak opgraving: ja.

Gevolg: **einde van het vooronderzoek, resultaat: archeologienota met PvM opgraving.**

1.5 Samenvatting

Het Convent Ter Velde en het Nieuw Convent zijn twee grote begijnenhuizen die een getuige vormen van de eerste fase van versterking binnen het Sint-Elisabethbegijnhof te Gent. In de nabije toekomst zullen de conventen op het plangebied omgevormd worden tot verschillende woningen, waarbij de algemene structuur van de als monument beschermde conventen bewaard blijft. Door middel van een uitgebreid historisch en bouwhistorisch onderzoek aangevuld met archiefstudie werd getracht conclusies te vormen over de archeologische waarde van het plangebied. Door deze conclusie te confronteren met de geplande ingrepen en de versterking die deze teweeg zullen brengen, wordt een advies voor een programma van maatregelen geformuleerd.

De vroegst gekende activiteit op het terrein van het Sint-Elisabethbegijnhof en zo ook op het plangebied valt volgens het historisch onderzoek samen met het ontstaan van het Begijnhof zelf in 1242. Binnen het begijnhof werden reeds enkele archeologische vondsten gedaan. Hierbij ging het steeds om vondsten die te dateren zijn tussen de 14de en de 17de eeuw, met een hoogtepunt rond de 16de eeuw. Wanneer naar het plangebied zelf gekeken wordt, is concrete bebouwing gekend vanaf 1660. Daarvoor bevonden zich mogelijk constructies van leem en hout op deze plaats. Over van het gros van de bebouwing op het perceel kan gezegd worden dat deze behoorlijk stabiel is gebleven. De weergave van de conventen op historische kaarten vanaf 1830 strookt in zeer grote mate met de hedendaagse toestand. Zo blijkt dat het voornamelijk de aanbouwen zijn die een fluctuerend element vormen, waarbij de historische kern van de conventen uit 1660 en 1664 steeds bewaard bleef. Het bodembestand lijkt hierdoor niet te zijn aangetast gedurende de laatste eeuwen, waardoor de kans op het treffen van archeologische sporen die dateren van de bouw van de conventen relatief hoog is, ondanks de verstedelijkte context van het plangebied. Aan de hand van de historische informatie, het historisch kaartmateriaal en op basis van archeologische opgravingen in de omgeving van het plangebied, kan niet met zekerheid gezegd worden dat er archeologische waarden in het plangebied aanwezig zijn voor deze oudste perioden. Door middel van een archeologisch onderzoek met een ingreep in de bodem kan dit hiaat aangevuld worden

2 Lijst met figuren

Figuur 1: Plangebied op de topografische kaart.	2
Figuur 2: Plangebied op de kadasterkaart (GRB).	3
Figuur 3: Kadasterkaart met aanduiding van het plangebied en de geplande bodemingrepen.	7
Figuur 4: Detail van de gekende ondergrondse structuren binnen het plangebied: kelderverdiepingen van het Nieuw Convent.	8
Figuur 5: De gekende ondergrondse structuren binnen het plangebied, geplot op het GRB, werden aangeduid in het blauw.	9
Figuur 6: Plangebied op het Digitaal Hoogtemodel van Vlaanderen (DHM).	14
Figuur 7: De vorming van de Vlaamse Vallei in de loop van het Pleistoceen.	16
Figuur 8: Schematische voorstelling van een vlechtend geulenpatroon, zoals dit in de Vlaamse Vallei actief was in het Weichseliaan.	17
Figuur 9: Schematische voorstelling van een meanderend rivierenpatroon, zoals dit in de vallei van de Leie en Schelde actief is vanaf het Laatglaciaal. 1: Kronkelwaarden (binnenkant van de rivierbocht), 2: Oeverwal (buitenkant van de rivierbocht), 3: Komgronden, 4: Oude, verlande riviermeander.	18
Figuur 10: Plangebied op de tertiairgeologische kaart.	20
Figuur 11: Plangebied op de quartairgeologische kaart 1:200.000.	21
Figuur 12: Plangebied op de quartairgeologische kaart 1:50.000.	22
Figuur 13: Plangebied op de bodemkaart van Vlaanderen.	25
Figuur 14: Plangebied op de bodemgebruikskaart.	26
Figuur 15: Panoramisch Gezicht van Gent / Ganda Gallie Belgice Civitas Maxima, s.n., (1534) en detail. Niet op schaal.	29
Figuur 16: Gravure van het Sint-Elisabethbegijnhof, Atlas Goetghebuer, Pieter Wauters, (1781). Niet op schaal.	30
Figuur 17: Bid- en werkkamer in het Nieuw Convent van het Sint-Elisabethbegijnhof te Gent Postkaart, s.n, (s.d.). De Begijnen legden zich toe op borduur- en herstelwerk.	31
Figuur 18: Het Groot Begijnhof Sint-Elisabeth Gent, Fr. Boulanger (1819-1873); poorttoegang vandaag.	32
Figuur 19: Plan van de huidige aanleg van het Sint-Elisabethbegijnhof met aanduiding van de verschillende conventen. Het begijnhof telt 104 begijnenhuizen en 18 conventen. Convent Ter Velde in het geel, Nieuw Convent in het oranje. Niet op schaal.	33
Figuur 20: Het Convent Ter Velde.	34
Figuur 21: Het Nieuw Convent en detail van deurraampje.	35
Figuur 22: Hoofdkaart van Gent, Jacob van Deventer (1559). Niet op schaal.	37
Figuur 23: Flandria Illustrata, Henricus Hondius, uitgever: A. Sanderus, (1641). Het noorden is naar rechts gericht, niet op schaal.	39
Figuur 24: Plan de la ville et citadelle de Gand qui fut assignée par les Hauts Alliez le 18 decembre 1708, Jacob Harrewijn, uitgever: E.H. Fricx, (1708-1712). Het noorden is naar rechts gericht, niet op schaal.	40
Figuur 25: Isaac Basire, uitgever: Nicholas Tindal, (1708). Het noorden is naar rechts gericht, niet op schaal. ..	41
Figuur 26: Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden, Joseph de Ferraris, (1771-1778).	42
Figuur 27: Groot begijnhof Sint-Elisabeth, s.n., (1825). Het noorden is naar rechts gericht.	43
Figuur 28: Groot begijnhof Sint-Elisabeth, primitief kadaster, 1830-1835. Niet op schaal.	44
Figuur 29: Plan der Stad Gent, Brunon J. Saurel, uitgever: J. jacqmain, (1841). Het noorden is naar rechts gericht, niet op schaal.	45
Figuur 30: Het Sint-Elisabethbegijnhof te Gent met detail van de conventen, Atlas Goetghebeur, (1848).	46
Figuur 31: Kadasterplan 1876. Toestand voor 1876 en toestand na 1876. Het noorden is naar rechts gericht, niet op schaal.	48
Figuur 32: Postkaart Sint-Elisabethbegijnhof, s.d., s.n.	49
Figuur 33: Convent Ter Velde, s.n., (1900).	49
Figuur 34: Convent ter Velde, s.n., (ca. 1970).	50
Figuur 35: Poorttoegang van Convent Ter Velde uit 1664, toestand van 1994.	51
Figuur 36: Poorttoegang van Convent Ter Velde uit 1664, hedendaagse toestand.	51
Figuur 37: Gand. L' Ancien Béguinage, s.n., (1904).	52
Figuur 38: Foto Edmond Boonenstraat, Gent, s.n., (tweede helft 20 ^{ste} eeuw).	52
Figuur 39: Het Nieuw Convent langs de Hippoliet Lammensstraat, s.n., (1975).	53
Figuur 40: Evolutie van het Sint-Elisabethbegijnhof, Gent. Convent Ter Velde in het geel, Nieuw Convent in het oranje. Niet op schaal.	54

Figuur 41: Plangebied en omgeving op de CAI-kaart.	59
Figuur 42: Enkele foto's die de ontoegankelijkheid van het terrein voor de nodige graafwerken aantonen.	60
Figuur 43: De te bewaren houten vloeren in een voorkamer van het Convent Ter Velde.	61
Figuur 44: De cementtegelvloerbedekkingen in het Convent Ter Velde.	62
Figuur 45: De cementtegelvloerbedekkingen in het Convent Ter Velde.	62
Figuur 46: De cementtegelvloerbedekkingen in het Nieuw Convent.	63
Figuur 48: beslissingsboom bij de afweging voor noodzaak tot verder vooronderzoek.	68

3 Lijst met tabellen

Tabel 1: Archeologische waarden in de CAI in de onmiddellijke omgeving van het plangebied.	57
---	----

4 Plannenlijst

Plannenlijst Gent, Sint-Elisabethbegijnhof		Projectcode bureauonderzoek 2017B90
Plannummer	Figuur 1	
Type plan	Topografische kaart	
Onderwerp plan	Plangebied op topografische kaart.	
Aanmaakschaal	1:10.000	
Aanmaakwijze	Digitaal	
Datum	24/03/2017 (raadpleging)	
Plannummer	Figuur 2	
Type plan	Kadasterkaart	
Onderwerp plan	Plangebied op het GRB (kadasterkaart)	
Aanmaakschaal	1:250	
Aanmaakwijze	Digitaal	
Datum	24/03/2017 (raadpleging)	
Plannummer	Figuur 6	
Type plan	Digitaal Hoogtemodel	
Onderwerp plan	Plangebied op DHM Vlaanderen	
Aanmaakschaal	Onbekend	
Aanmaakwijze	Digitaal	
Datum	24/03/2017 (raadpleging)	
Plannummer	Figuur 10	
Type plan	Geologische kaart	
Onderwerp plan	Plangebied op tertiairgeologische kaart	
Aanmaakschaal	1:50.000	
Aanmaakwijze	Digitaal	
Datum	24/03/2017 (raadpleging)	
Plannummer	Figuur 11	
Type plan	Geologische kaart	
Onderwerp plan	Plangebied op quartairgeologische kaart	
Aanmaakschaal	1:200.000	
Aanmaakwijze	Digitaal	
Datum	24/03/2017 (raadpleging)	
Plannummer	Figuur 12	
Type plan	Geologische kaart	
Onderwerp plan	Plangebied op quartairgeologische kaart	
Aanmaakschaal	1:50.000	
Aanmaakwijze	Digitaal	
Datum	24/03/2017 (raadpleging)	
Plannummer	Figuur 13	
Type plan	Geologische kaart	
Onderwerp plan	Plangebied op bodemkaart	
Aanmaakschaal	1:20.000	
Aanmaakwijze	Digitaal	
Datum	24/03/2017 (raadpleging)	
Plannummer	Figuur 14	
Type plan	Bodemgebruikskaart	
Onderwerp plan	Plangebied op bodemgebruikskaart	
Aanmaakschaal	Onbekend	
Aanmaakwijze	Digitaal	

Datum	24/03/2017 (raadpleging)
Plannummer	Figuur 26
Type plan	Historische kaart
Onderwerp plan	Topografische kaart van de Oostenrijkse Nederlanden, opgeteld door Joseph de Ferraris
Aanmaakschaal	1:11.520
Aanmaakwijze	Analoog
Aanmaakdatum	1771-1778
Datum	24/03/2017 (raadpleging)
Plannummer	Figuur 41
Type plan	Centraal Archeologische Inventaris
Onderwerp plan	Plangebied op CAI-kaart
Aanmaakschaal	1:1
Aanmaakwijze	Digitaal
Aanmaakperiode	2001-2016
Datum	24/03/2017 (raadpleging)

5 Bibliografie

- AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED, 2017. Geoportaal. Available at: <https://geo.onroerenderfgoed.be>.
- AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED, 2016. Geoportaal GGA. Available at: <https://geo.onroerenderfgoed.be>.
- AGIV, 2017a. AGENTSCHAP GEOGRAFIE INFORMATIE VLAANDEREN: Topografische Kaart NGI 1:10000 raster, klassieke reeks. Available at: <http://www.geopunt.be>.
- AGIV, 2017b. AGENTSCHAP GEOGRAFIE INFORMATIE VLAANDEREN: Grootchalig Referentiebestand (GRB).
- AGIV, 2017c. AGENTSCHAP GEOGRAFIE INFORMATIE VLAANDEREN: Digitaal Hoogte Model.
- AGIV, 2017d. AGENTSCHAP GEOGRAFISCHE INFORMATIE VLAANDEREN: Bodemgebruikskaart. Available at: <http://www.geopunt.be>.
- Anon, 2017. Balat KIKirpa. Available at: <http://balat.kikirpa.be/> [Geraadpleegd februari 28, 2017].
- BALDEWIJNS, J. & MARIE-CHRISTINE, L., 1984. *Gids voor de Gentse begijnhoven*, Gent: Stad Gent.
- BEYAERT, M. e.a., 2006. *België in kaart. De evolutie van het landschap in drie eeuwen cartografie*, Brussel: Uitgeverij Lannoo.
- BORREMANS, M., 2015. *Geologie van Vlaanderen*, Gent: Academia Press.
- CAI, 2017. Centraal Archeologisch Inventaris. Available at: <http://cai.onroerenderfgoed.be/>.
- CARTESIUS, 2017. Cartesius. Available at: www.cartesius.be.
- CARTOGIS, 1999. GeoloGIS, een geologische ontdekkingstocht doorheen België. Available at: <http://cartogis.ugent.be/geologis/geologis> [Geraadpleegd januari 1, 2016].
- DELCAMPE Luxemburg SA, 2017. Postkaarten. Available at: <https://www.delcampe.be/nl/verzamelingen/postkaarten/>.
- DOV VLAANDEREN, 2017a. Databank Ondergrond Vlaanderen, Neogeen/paleogeen (Tertiair). Available at: <https://www.dov.vlaanderen.be/portaal/?module=public-bodemverkenner#ModulePage>.
- DOV VLAANDEREN, 2017b. Databank Ondergrond Vlaanderen, Quartair. Available at: <https://www.dov.vlaanderen.be/portaal/?module=public-bodemverkenner#ModulePage>.
- GENT, B., 2017. Foto Edmond Boonenstraat. Available at: <https://beeldbank.stad.gent/.be> [Geraadpleegd februari 15, 2017].
- GEOPUNT, 2017. GEOPUNT VLAANDEREN: Ferrariskaart (1777). Available at: <http://www.geopunt.be>.
- IOE, 2017. Inventaris Onroerend Erfgoed. Available at: <https://inventaris.onroerenderfgoed.be>.

- JORDANUS, P. & DE PUE, P., 1984. *Geschiedenis Groot Begijnhof Sint-Elisabeth Gent en Sint-Amandsberg*, Leuven: Paters Dominicanen.
- kadaster Gent, 1876. *Kadasterplan Gent*, Gent.
- kadaster Gent, 1830. *Primitief kadasterplan Sint-Elisabethbegijnhof Gent*, Gent.
- VAN DE KERKHOVE, A., BALDEWIJNS, JEANNINE & D'HUYS, B., 1984. *Werken en kerken. 750 jaar begijnhofleven te Gent*, Gent: Stad Gent.
- KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK VAN BELGIË, 2016. Toelichting: Ferraris (kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden). Available at: http://belgica.kbr.be/nl/coll/cp/cpFerraris_nl.html.
- LAPORTE, D., 2014. *Erfgoedmemo 73: Het Sint-Elisabethbegijnhof*, Gent: Stad Gent.
- MESTDAGH, K., 2000. *Het Gentse Sint-Elisabethbegijnhof op het elan van de contrareformatie (1598-1795)*, Gent: Maatschappij voor geschiedenis en oudheidkunde.
- DE MOOR, G., 1997. *Toelichting bij de quartairgeologische kaart van België, Vlaams Gewest: Kaartblad 21 Tielt*, Gent.
- DE MOOR, G., 2000. *Toelichting bij de quartairgeologische kaart van België, Vlaams Gewest: Kaartblad 22 Gent*, Gent: Vlaamse overheid, Dienst Natuurlijke Rijkdommen.
- DE MOOR, G. & MOSTAERT, F., 1993. *Geomorfologische kaart van België 1:50000. Kaartblad Oostende*, Leuven.
- DE MOOR G., VERMEIRE S., A.R., 1999. *Geologie van het quartair, kaartblad 22 Gent.*, Gent.
- s.n, *Postkaarten Sint-Elisabethbegijnhof*, Leuven.
- s.n., 2017. Lijst van oude kaarten van Gent. Available at: https://nl.wikipedia.org/wiki/Lijst_van_oude_kaarten_van_Gent.be [Geraadpleegd februari 15, 2017].
- S.N., 1534. *Ganda Gallie Belgice Civitas Maxima*. Available at: http://stamgent.be/nl_be/collectie/kunstwerken [Geraadpleegd maart 14, 2017].
- VAN STRYDONCK, M., DE MULDER, G. & ALDERWEIRELDT, M., 2000. *De Schelde: verhaal van een rivier*, Leuven: Davidsfonds Uitgeverij nv.
- VANDEBUSSCHE, C., 1970. *Kultureel Jaarboek Oost-Vlaanderen. Bijdrage aan de bouwgeschiedenis van het Sint-Elisabethbegijnhof te Gent*, GENT.
- VERBRUGGEN, C., DENYS, L. & KIDDEN, P., 1991. Paleo-ecologische en geomorfologische evolutie van Laag- en Midden-België tijdens het Laat-Kwartair. *De Aardrijkskunde*, 1991/3, pp.357–376.

6 Bijlagen

6.1 Plannen huidige toestand en toekomstige toestand

6.1.1 Begijnhof Gent – Hippoliet Lammensstraat – Bestaande toestand grondplannen

6.1.2 Begijnhof Gent – Hippoliet Lammensstraat – Bestaande toestand gevels

6.1.3 Begijnhof Gent – Hippoliet Lammensstraat – Grondplannen -1

6.1.4 Begijnhof Gent – Hippoliet Lammensstraat – Grondplannen +0